

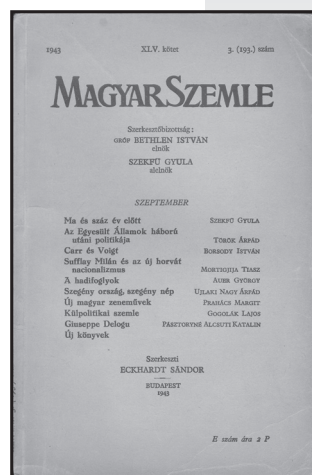
Múltunkból

Művelődés, olvasás és könyvtár a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban

2. rész

SONNEVEND Péter

Sajtóügy: hírlapok és folyóiratok

Szekfű Gyula programadó írása⁶⁰ szerint a „*ma meginduló folyóirat legelső sorban az értelmiségnek immár évtizedes, a háborúban megindult katasztrófájával lesz kénytelen foglalkozni*”. Mégis – szerinte – a feladat tágabb: a „*művelt értelmiség csak központi bázis lehet, melyről mondanivalónkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük. [...] A nemzeti kultúra [...] nem lehet többé főiskolai végzettséghez kötve, néhány ezer család tulajdona s ezért minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy a társada-*

lom lényegében minden rétegéhez eljusson e mondanivaló. Az olvasók körének kiterjesztése bizonyára nehézségeket fog okozni az első időben. [...] Szélesebb körökhöz nem szólhatunk akadémiai magasságból”, ezért új „írásmódra” van szükség. Összességében a cél nem „*ismeretek terjesztése*”, hanem a társadalom életében meghatározó kérdések „*olyan taglalása, hogy lényegük megvilágosodjék s az olvasó a kérdések rengetegében eligazodjék*”. A társadalmi összetartozás erősítése érdekében vállalt feladatok: „*lelki kapcsolat*” a Trianon által „*leszakított testvérekkel*”, „*szociális megértés*” és a magyar kultúra („*egyetlen kincsünk*”) védelme. Mindezt

„európai szellemben” s nem „néhány száz vagy ezer műveltnék, hanem a nép széles rétegeinek” kínálva. Ha utóbbiak nem részesednek e kultúrából, „úgy elhomályosul a jövő és elvész a nép”. E cizellált és metaforikus mondatok mögött ott a szerkesztő aggodalma, tényleg képes-e túllépni egy folyóirat – és szélesebben: az igényes kultúra – a „műveltek” szűk körén? Mi, ki – és milyen célból – alakítja jobbra a jövőt?

A következő pár év sajtóra vonatkozó közleményei mind ezen alapkérdést variálják. Balogh József 1928 januárjában sürgeti a valódi magyar néplap – a „magyar nép lapja” – megteremtését⁶¹. A kormány sokat tesz az írás és olvasás terjesztésére, újabban az elemi iskolán túli „népművelés” (falusi népkönyvtárak stb.) terén is. Ám, az igazi gond szerinte is az, hogy „érzelmi és értelmi szakadék választja el a hazai intelligenciát földünk népétől”. Keserűség és értetlenség húzódik meg ennek mélyén: „parasztot az úr, az urat a paraszt csak füllel hallja, ésszel nem mindig érti”. Nem rossz az Országos Közművelődési Tanács által elindított *Vasárnapi Könyv* című képes heti orgánum, de ez az ismeretterjesztésből csak a „természetrész, fizika és technika elemeire” figyel, kimaradnak a „szellemtudományi” témák, a társadalom és az ember, az erkölcs és érzelem ezer kérdése. Pedig már van jó példa, az erdélyi *Magyar Nép*, melyet Gyallay Domokos szerkeszt 1921 óta Kolozsvárt. Ez is inkább az „irányt jelzi”, mert Balogh szerint sem a kalendárium, sem a napisajtó „nem vállalkozhat a kijelölt feladatra”. Utóbbi főleg azért nem, mert „nagyon is messze jár mindattól, ami falusi.” Van ugyan pár napilap, mely elég nagy példányszámban lát napvilágot, s nyelvezete is „egyszerű”, ám az is csak „újság” és nem nevel vagy tanít. Nyugaton nem gond ilyen lapok indítása és fenntartása, ott nem ismernek „ilyen tagoltságú társadalmat”, Dániában a falusi ember ugyanazt az ismeretterjesztő lapot olvassa, mint a városi munkás. Ismét leszögezi: a „város és falu szellemi ellentéte [...] magyar sajtóosság”. Kérdés, kinek lenne a feladata egy ilyen néplap megteremtése idehaza? A magántőkének nem, hisz itt hosszú távú vállalkozásról van szó, amely nem hoz azonnali pro-

fitot, de nem lehet az államé sem, egy „néplap sem lehet hivatalos orgánum, mert az a halálát jelenti” (hisz az „állam melegházában nevelt sajtópalánták korábban hervadnak”). Ezért e néplap csak „társadalmi szervezetből születhetik: a közérdeknek és a magánkezdeményezésnek olyan szerencsés szövetkezéséből, aminővel csak ünnepnapok szokták megajándékozni [a] szerencsés nemzeteket”. (Nem tévedhetünk nagyot, ha feltételezzük: kimondatlanul Balogh itt magára a MSZL-re utal követendő példaként.)

A februári szám⁶² újságírói etikai kérdést feszeget (álnéven): egy fővárosi iskolában „diákfelgyelmi” ügyben eljárás indult, s az oktatással máskor oly kényszeredetten – vagy egyáltalán nem – foglalkozó „tekintélyes” napilapok most „többhasábnyi terjedelemben” cikkeznek a témában. „Nem ügyelhetnének maguk a hírlapok és az újságíró testületek arra, hogy a sajtónak és az iskolának egymáshoz való viszonya [...] egy szebb és meggondoltabb emberiesség elvei szerint alakuljon”, s az „iskolai szenzációra vadászó riporter” helyett „testületi lelkiismeret” lépjen működésbe?

Balogh újabb írása a hírlap helyét vizsgálja az iskolai oktatásban⁶³. Egy napilap arról számol be, hogy a „magyar tanárok és tanítók nemrégiben tanácskozáson foglaltak állást az újságolvasásnak, mint kötelező tantárgynak meghonosításával szemben”. A minta egy koppenhágai gimnázium lehetett volna, ahol az „újságokból mindent elolvasnak a diákok. Balogh üdvözli azokat, akik e „balga tervvel szembeszegülnek”. Szerinte régebben a hazai családok „heti gyermeklapot” adtak a gyermekek kezébe, ám a „hírlapot aggodalmasan tartották távol a gyermekszobától”. Ám most „új pedagógiai elméletek [...] távlatot tárnak a napilapok kiadóhivatalai előtt”. A szerző szerint a modern iskola „ismeretek helyett gyakran csak adatokat, [...] türelmes elmélyedés helyett kapkodó enciklopedizmust, [...] utilitarisztikus gyorsaságot kínál”. Pedig igazi igény „tanítás és nevelés” páros érvényesülésére lenne. Ezért szerinte a „hírlaptantárgy” (idézőjel az eredetiben. – S.P.) „képtelenség [...] egyenes tagadása mind annak, amit a jövő iskolájától

[...] várhatnánk”. Vagyis a „leggondosabban szerkesztett és a legjobb szándékú hírlap sem való a tanterembe”. Itt nem lehet célunk Balogh eszmefuttatásának cáfolata, annyira nyilvánvaló, hogy a független és kritikus gondolkodás – ha erre szükség van egyáltalán egy „modern” társadalomban – épp az értelmezve elsajátító hírlapolvasás segítségével fejleszthető.

Az év végén egy cikk a sajtószabadság kérdésével foglalkozik⁶⁴ az igazságügyi minisztérium berkeiben készülő sajtóreform kapcsán. Idézi az 1848-as XVIII. törvényt, amely szerint „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti”, s egyben eltörölték az előzetes cenzúrát is. Ez fennáll ma is, a szerző szerint. Ezután hosszú jogászi szócsavarás olvasható („ha azonban a szabadság már érvényesült és azután következik be valami, ami a szabadság lefolyásának következménye az állami normák szerint, ez nem jelenti a szabadság hiányát, vagy annak korlátozott voltát, mert a szabadságot csak az akadályozhatja, ami az érvényesülés állapotában lévő szabadságnak útját állja”). Senki ne aggódjék kimondani gondolatait, hisz a felállítandó „szakbíróság” csupán a „tisztátalan salaktól szabadítja meg [...] az irodalmat”. Vagyis minden rendben lesz, véli a szerző, a „sajtószabadság nálunk biztosítva van”, s ezt tudva a szerző legfeljebb előre „módosítja gondolatait”. A lap itt kétségtelenül leszámol a liberális tradícióval. Mintha e gondolatmenetet folytatná egy újabb névtelen glossza a hírlapok illusztrációs anyagairól szólva⁶⁵. Az angol miniszterelnök a nejevel babát vásárol, katonai parádé a moszkvai Vörös téren, az Etna kitörése egy iskolát fenyeget – ilyen fényképeket láthat a „nagyérdemű” a lapokban. A glosszáíró pedig felháborodik: „így tanít hát bennünket a sajtónk”. És ezt akarják egyesek az iskolában olvasatni? Az eddiginél „nagyobb figyelmet kellene szentelnünk a sajtó bírálatainak”, véli a zord szerző ideologikus hevületében. A sajtóreform ügye újra megjelenik a lapban⁶⁶. Az új igazságügyminiszter széles körű tanácskozást hívott össze a sajtótörvény tervezetének megvitatására. Csak egy jellemző adalékot említünk a felszólalásokból: „nagy figyelmet

keltett Milotay Istvánnak, a Magyarország főszerkesztőjének tartalmas felszólalása, aki elismerte, hogy az a két veszedelem, ami ellen a Tervezet (sic! – S.P.) irányul, tudniillik a kapitalizmus térhódítása és a forradalmasított tömegeknek a sajtóra való befolyása, tényleg fennáll” (egyéb-ként Milotay mindkettő ellen nem halovány törvénnyel, hanem más eszközzel küzdene). Az új törvény az 1914-est kívánta felváltani, s belső célkitűzése nem egyéb, mint a rendszer konszolidációja a média terén, a kormánzatnak nem tetsző nézetek elleni retorziók lehetőségeinek erősítése révén.

A következő írások külföldi tapasztalatokról szólnak, könnyedebb stílusban. Szerb Antal angliai tanulmányútján gyűjtött benyomásait osztja meg olvasóival⁶⁷. E benyomások ironikusak és felette szórakoztatók, a bulvárujságok világából merítve példáit. Szerb szinte lubickol a sok „testközeli” adalék hullámaiban. Egy „nemes lord” Szerbiában gyönyörködik a népi hímzésekben, az „Előkelő Hölgy” rengeteg tennivalóval küzd (tej-, orchidea- és autókiallítás megtekintése stb.), a modern, háború utáni lányra váró kihívások (a klasszikus koncerten felbukkant egy eger, amit a „post-war girl” megfogott, „kivitte a teremből, azután visszatért a helyére és leült, mintha mi sem történt volna”). Szerb summája: az „angol újságírás úgy látszik, nem fogadta meg Kölcsey Parainesisének a tanácsát és nem érdeklődik a közügyek iránt”. Aki ezt nem tudja nélkülözni, az olvassa – a szerző tanácsát követve – a „jó lapokat, a Timest és a Manchester Guardiant vagy a kitűnő vasárnapi újságokat és havi folyóiratokat”. Mindenesetre Szerb írásával polgárjogot nyert a sajtó – szélesebb értelemben: bármilyen olvasmány – szórakoztatást célzó funkciója. Vigasztalása az otthoniaknak: „az angol lapok átlagos níveljához képest a pesti lapok legalábbis dombocskákat jelentenek.” Ezt ismeri el a francia (párizsi) napilapokat ismertető írás is⁶⁸. A szerző szerint itt elveket valló (journaux d’opinion), másrészt példányszámot hajszoló, tehát tisztán üzleti vállalkozást jelentő tájékoztató (bulvár) lapok (grande presse d’information) ismereteseek. Az olvasó szempontjából ez nem

válik két világgá: a „*francia elsősorban nem azért olvas, hogy értesüljön a világ folyásáról vagy okfejtéseket halljon, hanem, hogy elűzze az egyedüllétet*”. Sajátos tünet a francia sajtóban, hogy az első oldali politikai cikkeket karikatúrákkal élénkítik. Értéke e sajtónak a „kifinomott, tiszta francia nyelv”, amelyet nem húz le a zsargon. A zárógondolat: egy francia irodalomtörténész szerint e mai lapokat nyugodtan – „*arcpirulás nélkül*” – *Corneille és más klaszszikus kezébe adhatók, ám – kérdi szerzőnk – „mit szólna a mi Pázmányunk, ha egy budapesti boulevard-lapot adnának a kezébe?”*

Balogh József kibővíti a témát, s az olvasóközönség nevelése kérdését vetve fel, jól elveri a port a „megduzzadt” hírlapon⁶⁹. Szerinte a hírlap „*elefántiázisban*”, azaz „*terjedelmi és témakörbeli túltengésben szenved*”. A tucatnyi vezető fővárosi lap ugyanis vasár- és ünnepnapon „*pótolni kívánt még valamit: a magyar hírlapolvasó társadalom életében eladdig oly csekély szerepet játszott könyvet*”. Ennek más történelmi oka is említhető: „*irodalom és hírlap 67-ig, és jóval utána is, szinte egyértelműek voltak*”, ráadásul a „*magyar irodalom legjelesebbjeinek sem jutott más munkahely, mint valamely hírlap szerkesztősége*”. A hírlap „*hírfunkciója*” helyett így elhatalmasodott az „*olvasmány*” szerepe: botrányesetek, bűnügyek, szenzációk, s ha nincs elég friss, akkor „*történeti*” bűntények lepik el a lapok oldalait. Konkrét elemzésül Balogh az 1930-as év húsvéti számait veszi górcső alá. Ezek átlag 75 (!) oldal terjedelműek, de előfordul 160 oldalas is. Egész antológiák látnak itt napvilágot: egyik lap 64 hasábon 20 író húsz novelláját közölte. Heti egyszer gazdagon illusztrált mellékletet kap az olvasó, – ezek eleve elvonják az igényes képes magazinok lehetséges olvasóit. A megoldás – ki gondolná, hogy egy ilyen tájékozott anglomán világpolgár, mint Balogh, épp ide lyukad ki – a korlátozás. (A vélt szellemi előnyök mellett egy kézzelfogható, mert kereskedelmi érv: a „*magyar napisajtó évente 6 millió pengő értékű rotációs papírost importál külföldről*”, vagyis a talán 300 ezer hírlap-előfizető pénze külföldre vándorol.) Tipikus

példa a konzervatív értékvédelem és a doktrineresség nem ritka (közeli) rokonságára. Ugyanezt a gondolatot variálja egy újabb glossza⁷⁰: a „*sajtó egy, nálunk fájdalom elég nagy része [...] a füzetes rémregény szerepét tölti be: a legalacsonyabb műveltségű rétegek belletrisztikája, sőt egyetlen olvasmánya, s azt nyújtja, amit publikuma tőle vár, s amivel pénzt kereshet*”. S még fokozza a hangulatkeltést. „*Ugyanaz az állam, mely milliókat költ néptömegeinek iskolán kívül való nevelésére, nemcsak tűrni, hanem a félreértett 'sajtószabadság' nevében istápolni kénytelen az érzelmeknek, az ösztönöknek s az ízlésnek azt a korrumpálását, amely ma mindnyájunk szemláltára és megdöbbenésére folyik*”.

Balogh 1933-ban átfogó elemzést közöl a kérdésről⁷¹. A lap szerkesztőjeként és terjesztésének szervezőjeként hivatottnak érzi magát a sajtó és műveltség összefüggéseit boncolni. Három éve a megoldást a hírlapkiadók „*okos megegyezésében*” – vagyis önkorlátozásában – látta, s most beismeri, hogy nem volt életszerű a javaslat (bár ezt nem mondja ki): ugyanis szerinte az „*ésszerűtlenség [...] szívósabb volt és győztes maradt*”. Ám a helyzet mégis változott, igaz, ebben a kormányzat szerepe volt döntő, minthogy az a „*devizazárlat életbeléptetésével kénytelen volt a rotációs papír behozatalát korlátozni*”, így mostanra a „*lapok terjedelme valamelyest szerényebb*” lett. Ennél nyugtalanítóbb tünet a „*hazai könyvkiadás szomorú elapadása*”. Ebben csak részben bűnös a nagy válság, Balogh a fő okot ismét csak abban látja, hogy a „*hírlap fokról-fokra 'elamerikaiasítja' közönségünket, a műveltség színvonalát leszállítja s a mind külszínesebbé váló tudásvágyat és érdeklődést a maga vásárai 'enciklopédiájával' elégíti ki*”. Mennyire megelőlegezi e gondolatmenet a mai tévéellenes kirohanásokat...

A kérdést időben tágitja *Trócsányi Zoltán* írása⁷². A szerző szerint a „*régi időkben*” kiváltságosok lehetősége volt a műveltség, a falu népe csak robotolhatott. A helyzet a könyvnyomtatás feltalálása, majd (Nyugat-Európában) az iskolák elterjedésével kezdett változni: a „*paraszti olvasóközönséget a reformáció teremtette meg*”

(kalendáriumok, csiziók stb.). Nálunk első helyen a történetíró és zsoldárfordító *Benczédi Székely István* nevét kell kiemelni, majd *Heltai Gáspár* sokoldalú tevékenysége járult hozzá a „népkönyv” elterjedéséhez. Elsősorban a vallási nevelésről gondoskodnak, s *Pápai Páriz Ferenc* lesz az első a XVII. század utolsó negyedében, aki Pax Corporis-ában a „házcseledeles gazdáknak és [...] az ügyefogyott szegényeknek” (ezek a könyvíró szavai) kíván egészségügyi tanácsokat adni „400 oldalas magyar nyelvű orvosi munkája”-val. A XVIII. század végén *Tessedik Sámuel*, majd nyomában *Kömlői János* (Szükségben Segítő Könyv – „kifejezetten falusi lexikon ez”, írja Trócsányi) már a falusi nép művelésére törekszik. A ponyvafüzetek hősei sokáig Toldi Miklós, Árgírus királyfi és Tündér Ilona stb. voltak. Az első népművelő célzatú lapot (*Vasárnapi Újság*, 1834) *Brassai Sámuel* indította útjára Kolozsvárt, de ez is inkább néptanítóknak, „falusi nadrágos emberek”-nek készült. 1848-ban több lap is született (*Munkások Újsága*, *Nép Barátja*) azzal a céllal, hogy a forradalom és szabadságharc eszméit népszerűsítse lehető széles körben. Az abszolutizmus idején készültek István bácsi naptárai, továbbá az olyan nagyhatású emberbaráti kiadványok (*Magyar Nép Könyve*, *Falu könyve*, *A magyar ember könyvtára*), amelyek készítését a legjobb írók – Kemény, Jókai, Pákh Albert stb. – is támogatták írásaikkal. A XIX. század utolsó évtizede a fővárosi és vidéki sajtó igazi virágkora: körükben nagy számban fordul elő a címbe emelt „nép” kifejezés, anélkül, hogy valódi népművelésre vállalkoztak volna (kivételt képez a Franklin kiadásában megjelenő *Néplap*). Trócsányi szerint a világháború és forradalmak után igazán szükséges lenne egy valódi néplap, hisz „ma már nélkülözhetetlen falun is az újság”. Ám „minden jobb magyar író csak a művelt rétegeket igyekszik szórakoztatni, [...] a népművelést méltóságán alulinak tartja”. Ő is úgy látja, hogy az „északi államokban már régóta nincs különbség a városi kispolgár és a falusi földműves műveltsége [...] közt, ami tudatos és tervszerű népművelés eredménye”. Itthon is változik a világ szerinte, már nem Rinaldo Rinaldini vagy

Tatár Péter hőstettei, hanem a „modern, irodalmi színvonalú detektívregények” vonzzák az érdeklődést, s bár ez sem a kívánatos cél, mégis jobb, mint a „kultuszminisztérium népművelési osztálya által ingyen adott, szakmányba készülő, tucat-novellák”. Egy valódi néplap kettős célt tűzhetne maga elé a szerző szerint: ez a „hírszolgáltatás és a nevelés”. Az írás fontos adalék ahhoz, hogy nem igazán a (különben nélkülözhetetlen) pénzügyi alap hiányzott, hanem a „hivatal” szüklátókörűsége – mint annyiszor – volt a tényleges gát.

Röviden még két írásra térünk ki, melyek a kor folyóirataival foglalkoznak. *Győry János* és *Tolnai Gábor* írásában^{73, 74} a legfrissebb termés kerül napirendre, lett légyen szó évtizedes kiadványokról (*Nyugat*, *Diákvilág*), fővárosi (*Magyar Kórus*, *Korunk Szava*, *Fiatal Magyarország Alláspont* stb.) vagy vidéki (*Tulipán*, *Minerva*, *Széphalom*, *Debreceni Szemle*, *Pannonhalmi Szemle* stb.), illetve határon túli (*Jövő*, *Magyar Írás*, *Korunk* stb.), vagy épp egyszemélyes (Németh László *Tanú*-ja) folyóiratokról. A vidéki folyóiratokról értekező Tolnai a fő veszélyt a kis olvasóközönségben, s abban látja, hogy az igényesebb szerzők mielőbb a fővárosba igyekeznek. Győry szemléjének – eléggé meglepő – általános értékelése úgy szól, hogy „folyóiratainkból az általános front körvonalai már kivehetők. A társadalompolitikát közös akaratral előtérbe állítva, a baloldalt és a jobboldalt egymáshoz közelebb hozva” (írja ezt 1933-ban! – S.P.) „egy új magyar alkat világnézeti hátterének kialakításán munkálkodik”.

Könyvkultúra

Az olvasás oldaláról nyilván nem húzhatunk merev határokat sajtó és könyv közé. *Ország* László parádés írása⁷⁵ ezt az egyszerű tételt kitűnően igazolja az angol olvasáskultúra körütekintő – azaz dogma- és kánonmentes – bemutatásával. Azzal indítja ma is tanulságos írását, hogy az angol nyelv megkülönbözteti a magas – a „kor szellemi csúcserkéit képviselő” – irodalmat

(literature) a „*sekélyes, könnyű, szitakötő-életű, de óriási elterjedtségnek örvendő ponyva- és giccsirodalom*”-tól (fiction). Felhívja a figyelmet az új amerikai, „*szociológiai beállítottságú irodalomtörténész-nemzedék*” működésére, amely „*kutató érdeklődéssel fordul elmúlt korok tömegolvasmányai felé*”. Következtetése: „*mi sem mehetünk el közömbösen mai milliók olvasmányai mellett*”. E „vulgáris irodalom” három megjelenési formája ismeretes: az „*olcsó folyóiratok folytatásos regényei*”, meg a szentimentális művek, s végül a kaland- és detektívregények. Feltűnőnek tartja, milyen kevés valódi könyvesbolt működik Angliában (ezek szinte kizárólag a fővárosban és az egyetemek székhelyein találhatóak). Más városokban írószerüzletek tartanak könyveket is, továbbá áruházak és újságkioszkok látják el az olvasót. A szépirodalom legnagyobb vásárlói pedig a „*kölcsönkönyvtárak*” (ma ezeket itthon közkönyvtáraknak hívjuk): ezek a „*két shillingnél drágább könyvek eladott példányainak 70%-át veszik át a kiadóktól*”. A széles tömegek az áruházak „*könyvosztályán*” veszik meg a 3 és 6 pennys kiadványokat, például a 6 pennys „*Reader's Library köteteiből a sorozat első öt esztendejében közel ötven millió példányt adtak el*”. Az élelmes kiadók már a borító színezésével is segítik az eligazodást: „*szexuális regények piros, detektívtörténetek zöld, misztikumok fekete*” stb. szint kapnak.

Az áruházaknál is nagyobb az újságos boltok forgalma. Ezek „*igazi területe a hírlap és a magazin*”. E körben vezetnek az önálló vasárnapi hírlapok: a „*nyolc legnagyobb vasárnapi hírlap több mint tízmillió példányban jelenik meg hetenként*”. A szerző szerint ezek átlag „*3–4 kézben fordulnak meg*”, következésképp „*vasárnap Angliában mindenki olvas*”, persze a „*színvonal megdöbbentően alacsony*”. Sok a vicclap, ezek is népszerűek, míg a valamennyire értékes kulturális lapok véletlenszerűen kerülnek a boltokba, itt inkább az előfizetés jellemző. A legtekintélyesebb heti és havilapok (*London Mercury, Times Literary Supplement*) „*még véletlenszerűen sem található meg az átlagos nagyválasztékú boltokban*”. Mindent a példányszám mozgat:

„*minél nagyobb cirkulációjú egy lap, azaz minél alacsonyabb színvonalú, annál többen hirdetnek benne, tehát annyival olcsóbban lehet adni, ami viszont ismét a lap forgalmát emeli*”.

Országgh szerint az angol munkás az áruházban vásárol olvasnivalót, míg a középosztály rétegei inkább a közkönyvtárat keresik fel. Az országos statisztika szerint a lakosság 12%-a, vagyis „*alig ötmillió ember*” használja ez utóbbiakat (körükben fele-fele a középosztálybeli és a munkás). A könyvtárak az új technikát is bevetik az érdeklődés fokozása végett: például Newcastle könyvtára „*hangosfilm-vetítő berendezésével ingyenes előadásokat tart*”. Mindazonáltal a szerző szerint a „*könyvtárosok kezdenek rezignáltan beletörődni abba, hogy az olvasóközönségnek a szórakozási szempont a legfontosabb*”. A kicsit tehetősebb középosztályi csoportok körében a „*magán könyvkölcsönzők*” igen népszerűek. Egyes cégeknek már 4–500 fiókja működik, ahol „*csekély összegért, napi egy-két pennys előfizetésért*” kapnak az érdeklődők olvasnivalót. Bizonyos mértékig „*ízlésdiktátorok*” szerepét látják el a könyvklubok, amelyek nem mennek meghatározott színvonal alá, miközben vannak csupán jobb- vagy baloldali irodalmat kínáló klubok is. De nem minden angol akar sznob lenni: Balfour miniszterelnök még meglepetést keltett, beismervé detektívregény-vonzalmát, azóta már ez sem lepi meg a közönséget.

Hazai témákra térve, először egy elvi cikket érintünk röviden, jellemzőnek találva korra és lapra egyaránt. *Az írás és az irodalom szabadsága* című írás⁷⁶ szerzője úgy látja, az „*író felelőssége csak emberi és művészi, az irodalomé kollektív és egyetemes*”. Előbbi „*szent emberi jog*”, utóbbinak „*belső missziója, sőt hierarchiája van, amiből következik, hogy magasabb közületek, a társadalom és nemzet életérdekeire figyelemmel kell lennie*”. Még tovább megy, kijelentve, az irodalomnak „*van hivatása, sőt kötelessége is a nemzettel szemben, amely életre hívta*”. A szerző nem is érzi, hogy e gondolatok milyen reflektálatlanok, mennyire alapot szolgáltathatnak bármilyen önkénynek (hisz elég a „*nemzet életérékére*” hivatkozni).

Időrendben a hazai könyv sorsával foglalkozó írások sorát ismét Balogh József kezdi 1928 végén⁷⁷. Visszatekintő bevezetőjében a szerző úgy látja, a XIX. század utolsó negyede egyfajta fénykor, az önállósuló, „valóságos szükségleteket kielégítő ifjú magyar könyvkiadás üzleti téren jelentős sikert aratott”. Ám ez a „merkantilizmus” veszélyt is rejtett, Balogh – bevallja, merészen – azt gondolja, a „háborút megelőző évtizedben a magyar könyv látszólag stagnált, valójában hanyatlásnak indult”. Kár, hogy e tézis bizonyítása nem szerepel a cikkben, mert az olyan állítások, hogy a „nemzetnevelő tervszerűség” (?), vagy a „tipográfiai gondosság” hanyatlása mutatja ezt a tendenciát, inkább retrospektív vádnak tűnik (Szekfű *Három nemzedék* című elhíresült művének hanyatláselméletét követve). A jelen értékelése egyenesen lesújtó: a „háború utáni zuhanás észleléséhez nem kell különösebb megfigyelőképesség. A könyv olyan különleges és olyan érzékeny terméke a nemzet szellemének, hogy a veszített háború s veszített ország tragédiájában elsőnek árvult el s utolsóként fog a béke révébe érni. Ma még messze van a révtől”. A háború utáni helyzet az infláció következtében még inkább súlyosbodott: „ha az [...] elsőrendű életszükségletekre sem telik, hol marad hát a könyv?” A következmény: „közönység és tőke híján így született meg az új magyar, alkalmi kolportázs könyv”. Könyvügynökök lepték el az országot, s a „vásárlásra anyagi okokból is szinte képtelen társadalomba bámulatra méltó rábeszélő képességgel szivattyúzzák belé a nem ritkán bizony kevéssé óhajtott s még kevésbé értékes könyvek tízezreit.”. Nem a tartalom, a téma és a cím itt a fontos, a meggyőzés alapja. Ezután „aki végignézi, amit a magyar könyvkiadás például 1928 karácsonyán az ország olvasóinak kínál, annak mélységesen el kell szomorodnia”. Főként XIX. századi szerzők (ezek már kiadói jog szerint „szabadok”) sorakoznak, – élő magyar író ritkán fordul elő („Molnár Ferenc és Krúdy Gyula most kolportált sorozatai nem új kiadványok, hanem lenyomatok”). Elmondható, hogy mindenütt Európában, de „különösen nálunk” az olvasóközönség meg-

változott: a „szépirodalmat olvasók és vásárlók száma gyarapodott”, a „fikció” így „leszállt az éppen csak írni-olvasni tudók rétegébe s a külvárosokban s a falun a primitív olvasók új tízezreit nevelte fel”. A helyzet nemcsak nálunk mutat hanyatlást, hanem hasonló mondható el „gazdag, óriási nyelvterületű nemzetek könyvterméséről. A kiadványokba befektetett tőkék félelmetesen nagyok, s korántsem kamatoznak megfelelően”. S itt vannak már a könyv sikeres vetélytársai, a „könyvvel erősen versenyez a film s a rádió: az első a regényolvasó estét rabolja el [...], a másik [...] mindent ad, főként a vidéknek, amihez eddig könyvet, folyóiratot, vagy legalább hírlapot kellett forgatni”. Balogh áttekinti a brit és a német könyvkiadói és -kereskedői szervezetek tevékenységét (National Book Council, Deutsche Buchgemeinschaft), hogy átvehető tapasztalatokat kínáljon. Közben idehaza az alapok hiányoznak: „állami könyvpolitika hivatalos könyvstatisztika nélkül nehezen képzelhető el”, – a köteles példányok szolgáltatása vagy a kiadói egyesülés által közölt adatok ezt nem pótolják. Nincsenek adatok sem könyvimportunkról, sem -exportunkról. Már pedig itt az állami művelődéspolitikai tennivalói merülnek fel, melynek fő célkitűzése: „visszavezetni a könyvhöz a magyar értelmiséget”. Ugyanakkor a „szellemi élet [...] mindenkor az individuum legsajátabb birodalma volt. Állam, társadalom, szervezetek a magasrendű szellemi munka terén egyaránt tehetetlenek”. Az „egyetlen külső s egyben a legerősebb stimuláns az írói munka tisztas jutalma, melytől hazánkban még távol állunk”. A cikk végül bizakodó akkordokkal zárul, hisz mégis van olvasni vágyó közönség, vannak kitűnő írók stb., meg kell hát mozdítani a könyvkultúra „állóvizét”: „Halál tesped álló tavon”.

A következő években számos igen érdekes írás foglalkozik a könyv életével (témáival, kritikájával stb.) múltban és jelenben. Néhányat épp csak megemlítünk. Trócsányi a régi könyv sorsáról⁷⁸ cikkez: „ma a régi könyvek piaca bibliofil szempontból üres”, „van olyan főúri kastély, amely évek óta lakatlan s könyvtárát sem tulajdonosa, sem kutatók nem használják”, „Magyarorszá-

gon sohasem volt könyvtárosképzés és ma sincs” stb. Halász Gábor írásában⁷⁹ a „magyar regény legsúlyosabb bajait” igyekszik megállapítani: Komáromi János (Régi ház az országútnál: „az adoma terpeszkedik”), Kassák Lajos (Napok, a mai napjaink: „a teória jármába töri az ábrázolt életet”), Bibó Lajos (Anyám: „alaptípusai és író eszközeinek jó része a nyolcvanas évek francia naturalizmusának kelléktárából kerülnek elő”), Tamási Áron (Szűzmáriás királyfi: „kissé morderos, gyakran biblikus hangú, költői részeiben erőtlen”) stb.

Keresztury Dezső az „irodalmi élet feszültségeiről” írva⁸⁰ „négy gyújtópontban” foglalja össze ezeket: az „*Ady-pör, a kettészakadt irodalom [...], az elszakított területek irodalmi élete s az ifjúság reformmozgalmai*”. Az elsőről szólva egyetértően idézi Szekfű Gyula e mondatát: „*Adyt költőnek, nagy magyar költőnek tartják a negyvenévesek és a fiatalabbak, mindnyájan, szinte kivétel nélkül, míg az ezeknél idősebbek, tehát ötventől felfelé, anatómát kiáltanak mindenkire, aki Adyt költőnek meri kodifikálni, vagy élvezni, átélni*”. A Schöpflintől vett (1921-es) idézet mást lát lényegesnek a kettészakadt irodalomban, nem a nemzedéki válaszvonalat: íróink két táborra szakadtak, az „*egyiké a hatalom, az irodalom révén elérhető minden dekorum és társadalmi kiváltság, a másiké a szabad íróember szabad levegője és az olvasóközönség színe-java*”. Babits műveinek és álláspontjának értékelése itt meghatározó szerephez jut mindkét tábor szemszögéből. A harmadik „gyújtópont” is kötődik az *Ady-recepcióhoz, minthogy az erdélyi új irodalom benne látja azt az elődöt, aki a mostani „kínok [...] eljövételét [...] sikoltotta el, aki Erdély prófétája és féltője volt*”. Az ifjúság reformtörekvései Keresztury szerint nem a Nyugat „irodalmi, művészi [...] forradalmá”-nak paradigmáját követik, az „*alapkoncepció szociális és politikai természetű*”, számukra Ady mellett igen fontos Szabó Dezső („aki Erdélyből jött, ahol égtek a faji ellentétek”), továbbá „*Kodály Zoltán és Bartók Béla, a népi zenéből kisarjadt nagy magyar zenei reneszánsz vezetői*”. Végző soron a négy „gyújtópont” közös

elemei: az „*irodalom, mint társadalmi funkció, [...] esztétikai funkció, [...] az irodalom etikai, humanizáló [...] kérdései*”.

Bisztray Gyula a „haldokló kritika”-nak szenteli írását⁸¹. Kosztolányi és Karinthy epés megjegyzéseivel indítja elemzését („*Kritikai irodalmunk mintha fel lenne függesztve*” – Karinthy). Az újságok könyvreklámjai, a könyvkiadás dömpingje, a nagy példányszámok hajszolása, az „ipari tömegcikké” vált könyv egyaránt akadályozza a minőségi értékelést. Analógiaként a „színházak válságát” tekinti át. „*Kérdés azonban, hogy a közönségnek kell-e egyáltalán a kritika?*” Halász Gábor kritikussabb nála⁸², terjedelmes írásában a jelenkor prózairói közül Ambrus Zoltán és Babits (Halálfi) művészetét értékeli, a fiatalabbak közül Kodolányi és Zsolt Béla – a „legkiemelkedőbbek” – sem haladják meg a naturalizmus lejárt lemezét vagy a „vezércikkíró érdeklődését”.

A húszas évek végén létrehozott könyvnapok visszatérő témát jelentenek a lapban. Szekfű Gyula 1934 nyarán⁸³ annak örvend, hogy megjelentek a határon túli kiadók (*Erdélyi Szépművészeti Cég, a felvidéki Kazinczy kiadó*), még hozzá a hazaiaktól eltérően alapvetően minőségi kínálattal. Még egy „irodalmi szempontokon túli” benyomását is rögzíti. Az „*erdélyi arisztokrácia férfi- és nőtagjai, az erdélyi kálvinista püspök ott ültek a sátorban*”, nem reklámozni magukat, hanem bizonyítandó: „*egyszerűen odatartoznak s érzik, hogy odatartoznak az erdélyi irodalomhoz*”. Ezzel szemben „*nagyon kevés hazai előkelőség*” gondolja így, s „*nem is lehetett őket látni a könyvek körül, az ország politikai, katonai, közigazgatási vezéreit sem, az egyházfőket sem*”. A következő évben Balogh tér vissza a könyvnapokra⁸⁴ meglehetősen kritikus jegyzetével. „*Ennek a mi Könyvnapunknak vagy ötletet kell adni, módszert és mindenekelőtt – könyvet, vagy meg kell szünnie, hogy végül is ne ártson többet, mint amennyit használhatna, ha életképes intézmény lenne.*” Talán állandó hely is jó lenne – „*alig van ilyesmire alkalmas üres közterünk*” –, de főleg azt kell elkerülni, hogy a kiadók „*régi és értéktelenné vált nyomtatványaikat*” dobják

itt piacra, viszont a könyvnek „el kell terpeszkednie iskolában, hivatalban, sajtóban, utcán, kiállításokban, parkokban, de falun is”.

Bisztray Gyula már a háborús 1940-es évben igyekszik átfogó képet rajzolni a magyar könyvkiadás gondjairól⁸⁵. A múltból vannak komoly résztanulmányok (Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Gárdonyi Albert, Fitz József, Trócsányi Zoltán), ezek egy komoly összegzés „előfeltételei”, ami viszont a jelenkort illeti, itt a tennivalók dominálnak. Mindenekelőtt látni kell a három alkotóelem – író, kiadó és közönség – „részint különböző, részint azonban azonos érdekeiből” fakadó problémákat. Régen számos író fakadt ki indulatosan (Tompa Mihály: „*A férnének kellene már egyszer vagy minket írókat, vagy a mi kiadónkat megenni*”), de ismeretesebb bensőséges baráti kapcsolatok is írók és kiadók között (pl. Kemény és Jókai Emich Gusztávval). Azt világosan látni kell, hogy a könyvkiadás „lényegében üzlet s csak másodsorban kulturális tevékenység”. Író és kiadó között két összeütközés lehet: a tiszteletdíj és a határidő tekintetében. Bisztray szerint „10–12–15%-os honorárium mellett az író is, kiadó is megtalálhatja számítását”. (Hol vagyunk ma ettől, kérdezhetnénk?) A három alkotóelem utolsó tagjának egyértelmű a véleménye: a „közönség a magyar könyvet drágának tartja”. Itt beindul az ördögi kör: ha többen vennének könyvet, lehetne olcsóbb is, de a példányszám általában alacsony. Leginkább a tudományos kiadványok esetében, „mert ezek iránt, sajnos, értelmiségünknek igen csekély töredéke érdeklődik”. A „világháború előtti 5000-es átlaggal szemben ma legfeljebb 3000-re tehető egy-egy magyar könyv átlagos példányszáma”. Számítások azt mutatják, hogy a választék harmada lehet szépirodalom. Bisztray évi 3000 kiadvánnyal számol, – itt fel kell tenni a kérdést, a különlenyomatokkal együtt-e, mert ezeket a korszak statisztikái a könyvek rovatba tették. A szerző szerint sajnálatos újabb keletű hiány, hogy eltűntek az „olcsó füzetes vállalatok” (hajdan volt a Gyulai Pál által alapított *Olcsó Könyvtár*, a többi kiadó által gondozott *Magyar Könyvtár*, *Modern Könyvtár* stb.), ezért

a közönség „nem tud többé 20–30 filléres jó olvasmányhoz jutni”. A jelenlegi helyzetet egy kiszólás jól jellemzi, mondja: „*Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják*” (utalva az ügynökök sikeres manővereire). Nem folytatja korábbi fontos munkáját e téren a Tudományos Akadémia vagy a Kisfaludy-Társaság sem (jelentős sorozataik másfél évtized óta szünetelnek). A terjesztés terén eddig a könyvnapokat ő is elhibázottnak tartja, mert „*néhány-szor annyira eltávolodott kitűzött céljától, hogy már-már létjogosultságát is veszélyeztette*”. Itt nem dömpinget, hanem „irodalmunk gondosan megrostált” legjava minőségét kellene kínálni. Jó, hogy az iskolákban is méltatják a könyvnapokat, de ehhez az ifjúságot megcélzó és főleg olcsó kiadványok is kellene. Manapság kritika helyett, írja, az dívik, hogy az egyszerre könyv- és lapkiadók (Singer és Wolfner: *Új Idők* stb.) könyveiket saját lapjukban agyba-főbe dicséretetik, hogy a „*jámbor olvasó csak az ő íróikban lássa a magyar Olympus szabadalmazott koszorúisait*”.

Olvasók és könyvtárak

A MSzle egész fennállása alatt igyekezett az értékes kultúra terjesztőjeként, e terjedés problematikus vonásainak vizsgálójaként véleményt formálni. Nem meglepő, hogy fontos írások láttak hasábjain napvilágot a korabeli olvasás- és könyvtári kultúra számos aktuális kérdéséről.

Olvasáskultúra

1928 őszén az első idevágó írás – talán kissé meglepő módon egy konzervatív folyóiratban – a „könyvolvasó munkás” témáját⁸⁶ járja körül, s csupán később következnek a diákok (gimnazisták, egyetemisták) rétegével foglalkozó dolgozatok. Aki ismeri a magyar olvasáskutatást a hatvanas évek közepétől mostani századelőnkig⁸⁷, rájön, hogy itt is a különböző rétegek szintjén indult a több év évtizedes folyamat, hogy később eljusson el a befogadás, az interiorizáció vizsgálatához.

„*Eljut-e a könyv [...] folyama a munkáshoz?*” – kérdi bevezetőjében a szerző. Két „népkönyvtár” (Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Népkönyvtára, továbbiakban: ESZIN, Újpest város Jókai-könyvtára) jelentéseinek adatai azt bizonyítják, hogy az állásban levő átlagintelligenciának és a munkásságnak érdeklődési köre az olvasmányok terén alig különbözik. A szerző erőteljesen hangsúlyozza a népkönyvtár nevelési funkcióját (tudjuk, ez már évszázados vitatéma, közben ne csodálkozzunk, ha a szerző a kor nem is leplezett tekintélyuralmi nyelvén eléggé reflektálatlanul beszél erről). Az ESZIN szép forgalmat jelent, de „*ezt háromszorosra emelhetné, ha a nevelési célokat mellőzve, a közönség ízléséhez alkalmazkodnék*”. Egy a tennivalónk, mondja: „*hogy a jó könyvet a nép kezébe adjuk*”, mert „*köztudomású a könyv hatalma. Köztudomású, milyen országra kiható fenékgig-rombolást vihet végbe a rossz könyv, a rossz sajtó*”. A kirakatok, a kölcsönkönyvtárak kínálatát látva a szerző elborzad és felháborodik: „*Mint az olvasztott aszfalt, valóságos fekete Niagarája a szennyiratoknak hömpölyög nyúlós, ragadós, lomha mozgással a szennyecsatornákból a lelkek felé s kietlen lávája terméketlen pusztasággal fenyeget mindent*”. A munkást „*épp tudásszomja csalogatja a mérgezett kutakhoz, [...] a tanulatlan ember rendszerint tiszteletreméltó szándékkal ül föl a műveletlenségnél százszor rosszabb művelt gonoszságnak*”. Ezért a „*jó könyvtárosnak tájékozottnak kell lennie az irodalomtörténeten kívüli irodalomban is*”, hogy eredményes lehessen az olvasók közti „*szájhagyomány reklámja*” ellenében. Az 1927-es jelentés statisztikai táblázatából az derül ki, hogy az ismeretterjesztő és szakmunkák iránt csekély az érdeklődés (6%), a kissé eufemisztikus csoportfogalom, a „*körmoly szórakozás*” vezet 40%-kal, míg a könnyű szórakozás, szentimentalizmus és fantasztikum hármasa 36%-ot ér el. Az ifjúsági könyv 8, a vers és színdarab együtt csaknem 6, s e körben csipetnyit meglepő „*erotikum*” (nevelési céltalattal!?) is 4,5%-ot ért el (utóbbinál az olvasók „*leküzdtek a szégyenkezést*”, állapítja meg szerzőnk). Legnépszerűbb íróként Jókai szerepel

(1214 olvasó), dobogós még Gárdonyi (436) és Mikszáth (355). A kevés versolvasó közt élénjár Ady (59 olvasó), utána Arany és Vörösmarty következik (25–25 olvasó). A külföldi írók élmezőnye: id. Dumas (215), Conan Doyle (186), Courts-Mahler (150), míg az értékes irodalom terén Tolsztoj vezet (112), mögötte Maupassant (108), Zola (86), Dickens (81) foglal helyet. A napilapok közt (300 felelet körkérdésre): Pesti Hírlap – 67, Nemzeti Újság – 36, Népszava – 26 jelölés. Szakértőnk összegzése: „*nem félünk leírni, tendenciózusan kiválasztott műalkotásokat volna szabad csak forgalomba hozni, tehát szakítva a 'fölvilágosult' könyvtárpolitikával, mely szkepszisében nem tudott választani és a nemzeti érzés biztos talajáról valami általános kultúra levegőjébe röppent, gyökeresen meg kellene rostálni a könyvállományokat*”. Ez egyet jelenthet: a „*valláserkölcsi és nemzeti kultúra szolgálatába kell állítani a népkönyvtárakat*”. Annál is inkább – s ez a szerző utolsó gyönyörű képzavara – mert az „*általános európai kételyből fölsír már az emberiség vágya a biztos igazság után: a féltelenségből a törvény, az individualizmusból a szociális erők, a boldogtalanságból a cél, a fejetlenségből az erős kéz után*”. Kell-e ezt kommentálni?

Fontos adalék a két világháború közti olvasáskutatás értékeihez Drescher Pálnak 1930-ban *A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években* címen megjelent tanulmánya⁸⁸ Az 1920–1929 közti évtizedben a tökéletlen adatfelvételek (Corvina, OSZK) miatt nem könnyű megmondani, hány magyarországi könyv látott napvilágot. A sajtóbibliográfia helyzete kedvezőbb, itt *Wünscher Frigyes* munkáját érdemes kiemelni (Csonka-Magyarország sajtója. 1928.): ez 1054 kiadványt listáz (közülük 693 fővárosi). A könyvkiadás eleinte főként „üzletileg kipróbált” kiadványokat vállalt, „mínőségi és mennyiségi emelkedés az 1925. esztendőre esik”. Ebben az évben 985 szépirodalmi mű jelent meg, ebből „eredeti magyar mű volt 614”. Az idegen nyelvből történő fordítás terén a sorrend: angol szerzőtől 100, franciától 99 és némettől 79 mű. A magyar szerzős művek osz-

tályozása Drescher szerint:

- 1927-ben: ifjúsági – 195, értékesebb – 280, és „inferioris” (bestseller, lektúr) – 241,
- 1929-ben (fenti sorrendben): 128 – 272 – 142 mű.

Tíz év alatt az értékes – elhunyt és élő – magyar szerzők műveinek kiadási rangsora (zárójelben a kiadások száma): Gárdonyi (100), Jókai (88), Herczeg (70), Móricz (59), Molnár Ferenc (46), Ady (45), Mikszáth (43). Petőfi 27, Arany 19, Babits 17.

A továbbiakban a Fővárosi Könyvtár – Drescher itt dolgozott 1909 óta – tíz fiókkönyvtárának háromnapos forgalmát összegezte. Összesen 2121 személy („nagy számban szerezplő középiskolai és egyetemi ifjúságtól kezdve, tanáraikon át a munkásságig”) 4930 kötetet olvasott (kölcsonzott): ebből 3609 a szép- és 1321 kötet az ismeretterjesztő irodalomhoz sorolható. Néhány érdekes adat: a szépirodalomból 1518 kötet 81 szerzőtől a magyar irodalomé (42%), a többi külföldi. Angol (560 kötet), francia (486), német (440), „skandináv” (260) és orosz (165) a vezető rangsor. A kölcsönzés terén kiemelkedik Jókai sikere (319 kötet), őt Herczeg (170), Gárdonyi (149), Mikszáth (103), Zilahy (59) követik. A költők között Ady vezet (23), utána Arany (19), Vörösmarty (16) és Madách (10) következik. Drescher szerint a regények kiugró sikere azt jelzi, hogy a „mai olvasó 'kiadósan' akar szórakozni”. Megjósolja, hogy Jókai még „igen-igen sokáig” fog első helyen állni. Fontosnak tartja kiemelni, hogy „igen nagy érdeklődés fordul 'ithonról' a csodálatos renaissance-át élő erdélyi irodalom felé”. Az értékes olvasmányok könyvtári sikerét magyarázza az a szerző által ismertetett elv, hogy a „ponyva, a detektívregény, a kimondott erotikum, a jóízlést és az erkölcsöt durván sértő irodalom eleve száműzve van a könyvtár polcairól”, más szóval: a „Fővárosi Könyvtár; irányító és nevelő feladatához híven, csak gondos válogatásban nyújt közönségének szépirodalmi olvasmányt”

A „tudományos irodalom” terén a könyvtár – „népkönyvtárról lévén szó”, mondja Drescher –, eleve a népszerűsítő művek közül válogat.

Népszerűek például a Magyar Földrajzi Társaság által kiadott útleírások, ezeket követik az irodalomtörténeti és történeti művek, de „meglepő az érdeklődés a zene iránt” is. A művészeti irodalom terén a kínálati oldal szegényességét említi, pedig lenne ez iránt is érdeklődés.

A folyóirat 1936-os köteteiben három figyelemünkre méltó írás foglalkozik a középiskolások és egyetemisták olvasáskultúrájával. A februári számban *Fábián István* a fővárosi gimnazisták olvasmányait elemzi⁸⁹. A szerző szerint a gyermek számára a könyv „játékszer”, s ezt az „idilli viszonyt az elemi iskola bontja fel, amely problémát csinál a könyvből”. A gimnazistáknál pedig „még élesebben különül el a könyv” kettős funkciója: a tankönyv „munkaeszköz”, amitől elválik az „önként kiválasztott szórakoztató olvasmány”. Utóbbi körben Verne Gyula és May Károly indítják a gyerekeket (akkor a gimnázium egyértelműen 10 éves kortól 8 osztályt jelentett), s melléjük az utóbbi 10–15 évben, mondja Fábián, felzárkózott a detektívregény, főként óriási kínálata következtében (ez „valóságos láz szokott lenni” szerzőnk szerint). Sajátos „kamaszkori olvasmány” szerinte a színházi hetilapok anyaga (hisz „fillérékért szállítják a pucér és fél pucér dámák fényképeit”). Az osztályokban „közvélemény” uralkodik, ennek hangadói főként a sportoló fiúk, őket követi a nagy átlag: számukra a sport mellett még a mozi létezik. Jókait „lenézik”: „gyerekeknek való”. Hatodik osztálytól válik ki egy *elit*, mely már elkezd „komoly dolgokat” olvasni: akár Kantot fordítani vagy Nietzsche-ről vitatkozni. Ez az elit már maga is választ értékes szakkönyvet, tehát már nem csupán szórakozás, hanem „okulás” a cél. Néha elkapja e diákokat a szenzáció: Fábián példaként említi, hogy *Hitler* hatalomra jutása után a *Mein Kampf*-ot „alighanem több diák olvasta, mint felnőtt”. Foglalkoznak magyar kérdésekkel is, de e téren inkább a „magyar viszonyokat lenéző, fitymáló hang” jellemző. E körben egy „műveltebb tanár” sokat segíthet. Végül is a „gimnáziumot elhagyó fiatal emberek legjobbjai könyvekben keresik a tudást”, bár ez a rátalálás még jócskán folytatódik az egyete-

mi években. Fábián esszéisztikus, de érzékeny írását követte L. Újváry Lajosé⁹⁰ a szeptemberi számban (*A diák olvasmányai*). A szerző két budai és három pesti gimnáziumban gyűjtött adatokat. Az így kapott kép szerinte „összes fiú-középiskolásainkról hozzávetőleges képet ad”. Azért velük foglalkozik, mert őket tartja a „legveszélyeztetettebb” csoportnak, minthogy faluhelyen a gyerekek népiskolába járnak, a városi lányok pedig a fiúknál „még mindig jóval szigorúbb ellenőrzés” alatt állnak. Utóbbiak ízlése és érdeklődése – állítja – „nem is üt el annyira a fiúkétól, mint első pillanatra hihetnők”. Módszer tekintetében a kérdőívet választotta, az öt középiskola valamennyi osztályában egy időben, „meglepetésszerűen” hajtották végre a adatfelvételt, hogy a fiúk a „feleletre előre ne készülhessenek, egyik a másiknak válaszát ne befolyásolhassa”. Három dologra voltak kíváncsiak: 1) mi a legkedvesebb könyve; 2) hetente hány könyvet olvas; 3) tagja-e az iskolain kívül más közkönyvtárnak?

Pótkérdésekkel igyekeztek kiszűrni a rutinjellegű válaszokat (például az első esetében: kiről és miről szól a könyv?). Összesen 2458 kérdőívet fogadtak el (63-at különféle okok miatt kiszűrtek). Az eredményt intézményi, s azon belül osztály-szinten is feldolgozták.

Az első kérdés esetében a kapott írói rangsor: Gárdonyi, Jókai, May és Verne, ők négyen az összes felelet felét kapták meg. A sorrendben őket követő 16 író együtt kapott közel 27%-ot, vagyis az első húsz író a kedvenc könyvek körében háromnegyedes arányt mutat fel. (Újváry itt hivatkozik Pintér Jenőnek *A budapesti tanterület III. sz. értesítőjé*-ben 1922-ben megjelent felmérési adataira, amelyek szerint mind az alsó-, mind pedig a felső négy osztályban szintén kb. húsz kedvenc íróat találtak, csak az élen ott a rangsor: Jókai, Herczeg, Gárdonyi volt. Egy frissebb fővárosi diákolvasási felmérés *Kempelen Attilától* jelent meg a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1935-as évfolyamában, ott a sor élén Jókai, Verne, May és Gárdonyi állt.) Újvárynál a népszerű írók általában egy-pár könyvükkel szerepelnek, kivétel Verne, akitől sok művet ked-

velnek a gimnazisták. *Gárdonyi* elsőségét főként az Egri csillagoknak köszönheti, például hatodik osztályban majd minden válaszban ez a regény szerepel kedvencként. Az alsóbb osztályokban e mű után tipikusan Verne, May, Molnártól a Pál utcai fiúk következnek, míg a felsőbb osztályokban Jókaitól Az új földesúr, Herczegtől a Pogányok, Gulácsy Iréntől a Fekete völgyek, s Az ember tragédiája következnek. A kép az osztályok adatait követve differenciálható, például a Jókai és Gárdonyi iránti érdeklődés is hullámozó grafikont mutat, míg „végig megtartja emelkedő irányát Herczeg pályája”. Érdekes megállapítása a szerzőnek, hogy a „fejlődés üteme gyorsabb lett: a gyermek ma rövidebb ideig gyermek, mint régente volt”, ami leolvasható az olvasmányok térképéről is. Újváry úgy látja, csak az iskola „igyekszik a gyermek olvasmányait, néha túlzottan is, a régi helyzethez szabni”, míg a „szülői ház” nemegyszer „ellenkező végletbe esik”, s a gyermek „kezébe korához, érettségéhez még nem illő könyvet ad”. Elrettentő példa, hogy a Monte Christo grófja egy alsós kedvenc olvasmánya! A szülők gyakran tájékozatlanok, vagy épp „hiúk” (az én gyermekem már ezt olvasa...). A vizsgálat „természetéből következik”, mondja Újváry, hogy ponyva „csak kivételesen szerepelhetett a válaszlapon”. A diákok is „óvatosak” lehettek, ezért a válaszlaponkat „ebből a szempontból nem vehetjük [...] készpénznek”. (Álláspontját e vonatkozásban jól érzékelteti a szerző következő mondata: „Az alattomosan partot mosó szennyvizek lassú munkájáról statisztikánk csak halvány fogalmat adhat, de nem biztos képet.”) Sajátos kortünet az Ady-kérdés kezelése: Újváry idézi Pintér 1922-es írásából, hogy akkor „dühöngő Ady-láz” volt mérhető, s megnyugodva írja, hogy ez az „Ady-láz” „közepes érdeklődésre higgadt azóta”. A szerző aggodalmát váltja ki a „téveszméktől telített” művek iránti diákerdeklődés, főként azért, hogy a diákok 23%-a „olvasmányai megválogatásában csaknem teljesen magára hagyatva sokszor [...] veszedelmes utakon jár”. Vagyis a felmérés nyomán a „legelszomorítóbb jelenség [...] az irányításnak [...] többrendbeli hibája és

fogyatékosága”. Végső következtetés: „*sem a gyermekeink kezén forgó könyveket, sem magát a gyermeket nem ismerjük eléggé*”, „*vaktában tapogatózunk, ahelyett, hogy az irodalomtudomány és a lélektan segítségével [...] a kérdésnek legrejtettebb zugaiba is behatólagos világot gyűjtanánk*”.

A sorozatot az októberi számban *Kenyeres Imre* tanulmánya zárja az egyetemisták olvasmányairól⁹¹. Bevezetőjében utal a MSzle két korábbi idevágó írására, annál is inkább, mert az egyetemista a középiskolából jön. Szerinte a „*középiskolások minden rend nélkül olvasnak, határozott igény nem vezeti őket*”. A kötelező olvasmány nem vonzza őket, inkább nyúlnak a friss, divatos könyvek után. Érdekes adalék, hogy szerinte a „*középiskolások jelentékeny része izgalommal fordul a baloldalinak nevezett írások felé, s a minőségforradalmat megindító Szabó Dezső hatása alá kerül. A legelső folyóirat, mellyel a középiskolások megismerkednek, a Nyugat [...]*.” Az egyetemre bekerülve új hatások érik őket, például a „*rájuk rótt társadalmi kötelezettségek és a nem kulturális szándékú ifjúsági egyesülések más irányú tervei mellett, kivált a nagy többség újabban divatos szociológiai érdeklődése miatt*” az irodalom „*csak másodlagos fontosságú*”. Így a „*többség reformer lesz, azonban reformer voltuk nem önmaguk szellemi megreformálásával kezdődik*”.

Az egyetemista olvasó közönség igen heterogén. Más a bölcsészhallgató – ezen belül is a filológusok és történészhallgatók –, míg mások számára esetleg egyáltalán az „*irodalmi műveltség terra incognita*”. Olvasmányaik eléggé véletlenszerűek: „*előveszik Herczeg Ferenc könyveit*”, de Szabó Dezső műveit már nem „*forogtatják a régi lelkesedéssel*”, olvassák Csathó Kálmánt és Erdős Reneét, néha Tormay Cecilt, ám Móricz „*minden nagy olvasott volta ellenére sem népszerű*” körökben. A „*szelmi részletekben nyílt*” Zilahyt viszont szeretik. Elmondható, hogy az „*egyetemi hallgatóság olvasó tagjai körét*” az „*irodalom továbbfejlődése nem érdekli*”, az „*olvasás rapszodikus volta csak esetlegesen ébreszt gondolatokat bennük*”. Csupán egy

„*kis rétegnél*” észlelhető „*rendszeres olvasás*”: őket már Márai, Tamási vagy Nyíró is érdekli, miként Babits vagy Német László és Illyés Gyula is. A Nyugat „*előttük – legalábbis kezdetben – a haladás szimbóluma [...] Újabban érdeklődésük inkább a modernebb folyóiratok felé fordul (Válasz, Tanú stb.)*”. Szerintük a legjobb irodalomtörténész Szerb Antal, s ha „*ezt a harcias szellem szeretetét tovább nyomozzuk, Babits Mihály szemléletéhez jutunk vissza. Az ő pesszimizmusának téves felfogásával az egyetemi hallgatók most bemutatott csoportja hajlandó minden öröklött jelenséget sötétebb színben látni*”. Az Akadémiát és irodalmi társaságokat elutasítják, miközben hajlamosak „*forradalmibb kijelentésekre. Még erősebb Németh László hatása*.” Kenyeres kitér az Egyetemi Könyvtár (EK) olvasóira is: itt – „*most nem a szakirodalomra*” utalva – „*bölcsész és jogász használja túlnyomó többségben*”. A Fővárosi Könyvtár fiókjaiban – évi egy pengő tagdíj mellett – az olvasók 10%-át sem érik el az egyetemi hallgatók. A hallgatóknak mindössze 10%-a beiratkozott olvasó. A joghallgatók Kenyeres szerint a „*kulturált orvoshallgató és a nagy részében másodlagos tehetségű bölcsész között áll*”. Ők nem a „*költészetet*” keresik, inkább a „*gondolatokat, elveket közlő írásokat*” (példa: Kassák, Kodolányi). Az igényes joghallgató a külföldi irodalom iránt is érdeklődik: például az EK „*idegen nyelvű regényeinek legnagyobb részét ők kölcsönzik*”. Néhány példa: a németektől Thomas Mann, Wassermann a vezető nevek (H. Mann, A. Zweig, St. Zweig vagy Werfel kevésbé ismertek), a franciáknál Mauriac, Gide, Maurois, Malraux művei váltanak ki érdeklődést, a régebieknek (Flaubert-től Rolland-ig) „ *egyre kevesebb híve akad*”. A angol nyelvű irodalomból az angolokat név szerint ismerik ugyan, de kevésbé olvassák őket, mint amerikai társaikat (S. Lewis, Dreisler, U. Sinclair).

Eddig a többé-kevésbé olvasott nevek kerültek említésre, mondja Kenyeres, de hasonlóan fontos ez a kérdés: „*mit nem olvasnak?*” A „*régi irodalom*” ismeretére vonatkozóan „*egészen vigasztalan felelet kapunk*”, állapítja meg. Jókai,

Kemény vagy Eötvös „megmerevített alakok”, s nincs az az erő, mely „élővé varázsolhatná őket”. Teljesen hasonló a helyzet a külföldi klasszikus örökséggel. A fő ok: a „hallgatónak [...] fogyasztósként a történelmi érzékük”. Ennél alacsonyabb szintem csak a verskultúra áll: „verset esetleg kényszerűségből átfutnak”, Adyt még valamelelyest ismerik a frissebb évfolyamok hallgatói, de Babits, Kosztolányi – a névsor folytatható – életművével alig néhányan találkoztak. Summázva az eddigieket, Kenyeres megállapítja, hogy az „egyetemi hallgatók túlnyomó nagy része az irodalomra csak mint mellékes és esetleges szórakoztató eszközre tekint”. A rendszeres olvasók kicsi körében sem „él egységes irodalmi ismeret”. „Csupa negatív mondat”, ismeri el Kenyeres, s azt várja, ennek „megváltoztatására minden módot fel kell használni”. Csak akkor alakulhat ki a „jövendő szellemi felső tízezer”. Az olvasáskultúrát érintő írások közé sorolható – kuriózumként – egy érdekes szociografikus írás pár mondata. A munkanélküliekkel foglalkozik *Hilscher Rezső* 1939-es áttekintése⁹². Lényeges megállapítása, hogy e körben sem érdemi adatgyűjtés, sem a „munkanélküliség elleni küzdelem Magyarországon intézményesen megszervezve nincsen” (az 1930-as népszámlálás mindössze 225 ezer munkanélkülről tudott). Hilscher elmondja, hogy ő „hosszú idő óta járja a nyomortelepeket”, s az itt végzett újabb felmérést mutatja be a továbbiakban. 411 munkanélkülről gyűjtött adatokat, közülük „305 olvas rendszeresen újságot”, ám csak 108 jut újsághoz vásárlás útján. „Rendszeres könyvolvasót 249-et” talált, többségük (195) kölcsön kapja (rokontól, szomszédától) olvasmányait. Leggyakrabban „romantikus, utópisztikus és kalandos történeteket olvasnak”. Egyéb szórakozásaik „között a mozi, a sport és a kártya vezet”. A társadalomról alkotott véleményük nehezen ismerhető meg (a döntő többségnek „nincsen egyáltalán véleménye”), egy vidéki parasztember így fogalmazott: „nem okolok senkit, a munka megszűnt, erről senki sem tehet”. Több, mint egyharmaduk semmilyen javulásban nem bízik. Láthattuk, a MSzle koherens hazai olvasás-

kultúra-képet nem próbált nyújtani (például lényegében hiányzik a felnőtt vagy a vidéki társadalom), mégis a fenti – változó színvonalú – írások fontos részadalekokat nyújthatnak egy olyan korszakról, amely eddig nem állt szakmai érdeklődésünk előterében. Néhány szerzőnél feltűnő a „kinestári” optimizmus: az a gondolat, ha „megragadjuk” a tárgyként kezelt réteget, akkor kellő irányítás mellett bizonyosan hamar komoly eredményre jutunk. Ezzel eléggé élesen feleselt Kenyeres Imre tanulmánya, amely egyáltalán nem kívánt „rózsaszínű” felhőket eresztani az alapvetően negatív képre.

Könyvtárak – közkönyvtárak

A MSzle könyvtári tematikájú írásai közt először egy amerikai beszámolót érintünk a korábban már idézett *Czakó István* tollából⁹³, mely Bostonban íródott 1929 februárjában. (Ő az egyetemek működése kapcsán is elismeréssel szólt az amerikai könyvtárakról.) Az amerikai jótékonyosság 1927-ben elérte a 2,2 milliárdos szintet (akkor egy dollár 6 pengőt ért), s céljai közt „egyetemi, könyvtári és kórházi” támogatás dominál. Csak a New-York-i közkönyvtár közel 6,5 millió dollárt kapott, így – Czakó szerint – „nem igen ismeri a gyűjtemény és könyvvásárlások területén a tudományos élet egyik leglehangolóbb tünetének: az anyagi megköttöttségnek fogalmát”. Folytatódik a könyvtár-építés: „az egymillió dolláron aluli kisebb adományok nagyrészt könyvtár-építési és –fejlesztési célokra jutnak. Ez a magyarázata annak, hogy az Uniónak ma már több mint 6000 úgynevezett közkönyvtára (Public-Society and School Libraries) van 140 milliót meghaladó könyvvvel”. A továbbiakban részletes ismertetés olvasható *A. Carnegie* (1835–1919) emberbaráti működéséről. „Egyedül áll az emberiség történetében bibliofil munkálkodása, melynek áldásos következményeit nemcsak Amerika, de [...]/Európa is élvezhette. Egymagában az Unió területén 1679 remekebbnél remekebb könyvtárpalotát építtetett és rendezett be nemes bőkezűséggel. Angliában

és Írorszában 660-at, Kanadában 125-öt [...]/. Ötvenhat millió dollárt reprezentálnak ma ezen könyvtárak [...]. Újabban Rockefeller alapítványa szinte már népszerűbb a nagy elődénél. Becsült jótékonyági összege eléri a félmilliárdos szintet, s „legújabb tevékenysége – mintegy Carnegie hatásaképpen – egyre jobban a könyvtárak és múzeumok felé orientálódik.”

A következő könyvtári témát is érintő írás *Asztalos Miklós* beszámolója Varsó katonai művelődési intézményeiről⁹⁴. A Katonai Központi Könyvtár (Centralna Biblioteka Wojskowa) a tisztikar tagjai mellett külső, azaz civil olvasókat is fogadott. Asztalos szerint az intézmény szervezettsége eléri a lipcsei Deutsche Bücherei és a berlini Staatsbibliothek magyar szemmel igen magas szintjét. Bibliográfiai központként az egész lengyel katonai könyvtárügyet szolgálja. A könyvtárban folyik az ún. Rapperswil-könyvtár feldolgozása (ez a sikertelen 1831-es felkelés után a lengyel emigráció alapítása volt a svájci Rapperswilben, azon céllal, hogy majdan a nemzeti könyvtár alapjául szolgáljon). Asztalos szerint e gyűjteményben különösen értékes magyar vonatkozású anyagok is találhatóak (Kossuth, Klapka, Teleki László levelei stb.). Bibliográfiai tevékenységük kiterjed a feldolgozott katonai cikkek repertóriumának, egy negyedévente megjelenő kurrens katonai szakbibliográfiának és egy cédula formájú varsói központi folyóirat-katalógusnak (9 ezer cím az összes varsói könyvtárból) készítésére is. Emellett jelentős tematikus bibliográfiákat állítanak össze, például az 1863–65-ös lengyel felkelés témakörében. 1928-ban közel 4 ezer olvasó kezében 8200 kötet fordult meg.

A magyar tematikájú tanulmányok számos fontos adalékkal bővíthetik ismereteinket a két világháború közti – valljuk be, elég felszínesen ismert – könyvtárügy vonatkozásában. Balogh József 1930-ban, majd két év múlva a legfontosabbnak tűnő könyvtárpolitikai kérdéseket fogalmazza meg⁹⁵. Előbb röviden egy terminológiai pontosítás, a mai olvasást segítő. A Balogh első írásának címében szereplő „könyvtárak” mai értelemben voltaképp „nyilvá-

nos” könyvtárakat jelenthet, minthogy elsősorban jelentős tudományos könyvtárak problémáit feszegeti. A mai települési „közkönyvtár” a két világháború közt egyértelműen „népkönyvtár” megnevezést kapott. Az 1929. évi XI. törvény, mely a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némi kérdéseinek rendezéséről címet viseli, a 2. paragrafus értelmében kizárja hatásköréből a „népkönyvtárakat”, vagyis azok nem tartoztak a „közgyűjtemény” fogalom körébe⁹⁶. Érdemes még szóvá tenni, hogy bár 1927-ben napvilágot látott *Magyary Zoltán* szerkesztésében a sokat emlegetett *A magyar tudománypolitika alapvetése*, benne *Hóman Bálint* tanulmányával a könyvtárakról (mely egyszer érdemi elemzést kívánna már), – ezt Balogh nem említi, Hóman gondolataival sem foglalkozik⁹⁷. Balogh azzal indít, hogy nálunk „minden művelődéspolitikai probléma [...] a 'közvéleményen kívül esik'; elég meglepően a szakkörök problémájának tekinti mindenki”. S ha ez áll az egyetemekre, iskolákra, akkor „még nagyobb mértékben [...] áll ez a könyvtárügyre”. Így nem csoda, ha „könyvtárügyünk a magyar közművelődési politikának mindig is elhanyagoltabb fejezete volt, – ma is az. Támogató közvélemény híján a kormányok nehezen áldozhatnak olyan célokra, amelyeknek lényegét nem ismeri fel a társadalom”. Pedig – s itt az anglofil Balogh kimondatlanul is a máig aktuális szigetországi szemléletet közvetíti – a „közkönyvtárak – egyetem és középiskola után – a nemzeti élitenek (sic! – S.P.) az előbbiekkal azonos jelentőségű és súlyú nevelőintézményei, s hogy ezekből a hangtalan [...] raktárakból a nemzeti szellemi és anyagi élete éppoly fontos táplálékát merítheti, mint a jóval figyelemkeltőbb és mindenestre sokkal költségesebb tanintézetekből.” Ez Balogh alaptézise, fordítsuk most figyelmünket konkrét problémafelvetésére és javaslataira. A szerző szerint mintegy húsz könyvtár: „négy nagyobb fővárosi és három kisebb vidéki általános jellegű gyűjtemény és tizennégy szakkönyvtár végzi hazánkban azt a feladatot, hogy az ország és a nagyvilág könyvtermését összegyűjtse [...] és hozzáférhetővé tegye”. A kiadványtermés viszont egyre hatalmasabb, így

már a British Museum is lemond a mindent gyűjtés álmáról. A magyar kiadványtermés még úgy, ahogy beérkezik a kötelempéldányokra vonatkozó előírások alapján, ám a külföldi kiadványok már szinte megoldhatatlan feladatot jelentenek. Csak szelektálva lehetne az érdemi anyagot biztosítani, ám ez csak súlyosbítja a helyzetet, hisz érdemi szelektálás sokkal nehezebb feladat, mint mindent megvenni. A „négy nagy nyugati nemzet” (valószínűleg az angol, német, francia és olasz Balogh értelmezésében), továbbá az Egyesült Államok „minden figyelemreméltó kiadványnak” meg kell lennie idehaza, ráadásul a szomszéd országok kiadványait is „szorgos figyelemmel” kell kísérni. Elméletileg tehát 8–10 „nagy nyelvterület minden számottevő publikációját meg kell szereznünk”. Ehhez a feladathoz a jelenlegi „könyvtári apparátus nem bizonyul kellőképpen teherbírónak”. Nincs érdemi együttműködés a könyvtárak közt, s nincs „elégéses személyi felkészültség” sem. A diagnózis így szól: „sok intézmény, megoszoló anyagi eszközök, a generális megújulás *tervének és szándékának, általában: nagyobb vonalú könyvtárpolitikának hiánya*”. A nemzeti könyvtár „elvileg magyar könyvmúzeum”, tehát itt lényegében a hazai anyag érhető el. Az MTA könyvtára a nemzetközi csere révén sok külföldi akadémia kiadványhoz hozzájut, a szükséglethez mérten azonban csak egy „könyvtárcsonk”. „Bőkezűen dotált gyűjteményünk” Balogh szerint egyedül a fővárosi nyilvános könyvtár, de itt szerinte a széles, szinte parttalanul általános gyűjtőkör által válik problematikusává. Tény, hogy miközben a Fővárosi Könyvtár (FK) évi 240 ezer pengőből gyarapíthat, az Egyetemi Könyvtár (EK) kerete csupán ennek negyede, ami a „békebeli vásárlóértéknek alig 40%-a”. Közben a könyvek „világszerte megdrágultak”, a német könyvek ára több mint duplára emelkedett (ezek teszik ki az EK gyarapításának háromnegyedét). Az EK teljes lemaradása különösen szembetűnő, ha müncheni vagy koppenhágai partnerekkel vetjük össze keretét. A három vidéki egyetem könyvtára még csak szerény „örvendetes kezdet és szándék”, jó idő múlva lehet csak belőlük valódi könyvtár. Az

anyagiak mellett a fő gond a *könyvtárosképzés*, s nem is magának a képzés megteremtésének a kérdése (ez jó ideje felvetődött, írja a szerző), hanem „első feltétele [...] magának a pályának, mint nagyminősítésű és hivatásuknak komolyan élő embereket eltartó, méltó életcélnak kitűzésében”. Eleinte jobb is lenne külföldi képzésre küldeni az érdeklődőket. Azonban ez is csak a „generális megújulás” keretében hozhat kellő eredményt. Vagyis a kérdések összetettek és összefonódnak, „foldozgatva nem lehet megoldani őket”. A „fejlődés útja” Balogh szerint az „intézmények közt való munkamegosztás”. Ma minden könyvtár mindent csinál és mindent gyűjt, – ez tarthatatlan. Megvan a „munkamegosztás szerve”, az 1923-ban felállított Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK), mely főként a központi katalógusok – és ehhez kapcsolódóan az egységes feldolgozási szabályzat kidolgozásával –, valamint a nemzetközi kiadványcsere terén nyújt fontos szolgáltatást, de az utolsó negyedszázadra vonatkozó szakbibliográfiái is jelentős elismerést érdemelnek. Így kézenfekvőnek tűnik a gondolat, hogy e szervezet legyen a „könyvtári munka- és beszerzési feladatok megoldásának” a felelőse is. Érdemes a külföldi példákra is figyelni, ahogy például a dánok tényleges gyűjtőköri kooperációt valósítottak meg a koppenhágai egyetemi és királyi könyvtár közt. Fontos fejlemény a Fővárosi Könyvtár jobb elhelyezése a volt Wenckheim-palotában (135 olvasói hely, 40 évre elégéses tárolási kapacitás). A FK évente 180 ezer kötetet kölcsönöz, ehhez jön még a fiókok további 840 ezres forgalma. Csak 1929-ben 44 ezer kötetrel növelte az intézmény állományát. Balogh azt kívánja, hogy a fiókok elhelyezése is javuljon, mert nagyobb alapterületen az „*olvasáson kívül egyéb művelődésterjesztő célokat is lehetne szolgálni!*”⁹⁸ Az EK „*jóval kilátástalanabb helyzetben van*”, írja Balogh. A gyarapítási keret mellett a személyzet létszáma is alacsony. De tehetne a könyvtár többet is olvasói érdekében, hisz - akár szentenciaként is elfogadható Balogh mondata – „*Nem az olvasótömegek harcolják ki maguknak az intézményeket, hanem a kiváló intézmé-*

nyek teremtik meg olvasóközönségüket”. Fentiek alapján érvel Balogh úgy, hogy a jövő útja a „céltudatos és egységes nemzeti könyvtárpolitika az intézmények kooperációjával”.

Balogh újabb, 1932-es írása⁹⁹ lényegében folytatja az előző gondolatmenetét. Előbb leszögezi, tévednek, akik azon a véleményen vannak, hogy „tudománypolitikáról” nem helyes beszélni, hisz a konkrét tudományos eredmények a fontosak. Igen, reagál ő erre, ez valóban helytálló gondolat, de „nem férhet hozzá kétség, a ’tudománypolitika’ korszaka [...] nagyszerű eredményeket teremtett világszerte, [...] megszülettek a tudományos munka nagy műhelyei, melyek nélkül ma már lehetetlen áttekinteni egy-egy tudományág termését.” S rögtön a következő mondatban ezzel folytatja: „Az utolsó évtizedek egészen új utakra irányították különösen a könyvgyűjtés munkáját: világszerte megszülettek [] vagy új épületekben újjárendeztettek az emberiség nagy közkönyvtárai.” Sajnos, állapítja meg, hogy a „magyarság eddig soha nem talált [...] időt, hogy könyvgyűjteményeit egységes terv szerint megszervezze, csekély erőit ezen a téren összesítse és koncentrálja.” Nem elég kitűnő szakembereket kinevelni, a „felnevelt szakemberek munkásságának folytonosságát is biztosítani kell”, nem utolsósorban azért, hogy a „nemzetközi jellegű és értékű kutatómunka alapfeltételeit, a könyveket rendelkezésükre bocsátjuk”. E koncentrációs gondolat jegyében Balogh úgy látja, nem szerencsés a szegedi megoldás. Ott volt egy „népkönyvtári célokat jól szolgáló könyvtár, a Somogyi-könyvtár, emellett ma egy anyagilag dotálatlan névleges ’egyetemi könyvtár’ áll, szükséges lett volna ezzel szemben a Somogyi-könyvtárt ’egyetemi olvasócsarnokkal’ kibővíteni”¹⁰⁰. Így most „megint egy intézménnyel gazdagabbak vagyunk, melyet sem megszüntetni, sem kifejleszteni nem tudunk”. Ez a „decentralizálási törekvés minden komolyság nélkül való játék” szerinte, ahogy a budapesti EK példája is igazolja. Itt „húsz esztendeje megszakadt [...] a módszeres gyűjtés fonala, s ezt már soha nem lesz alkalom pótolni. Ez szellemi és anyagi veszteség egyszerre, hisz

az „abba hagyott könyvgyűjtés [...] a már befektetett tőkék értékét is veszélyezteti”. Egyszerre van szükség „hivatalokon felül álló egyén, akár kormánybiztos” közreműködésére, valamint a megfelelő anyagi támogatásra. „Dotáció nélkül nem lehet könyveket rendszeresen vásárolni és könyvvásárlás nélkül nincs könyvtárpolitika”. A dotáció elégtelenségére utalnak Balogh konkrét számai¹⁰¹. Újra hangsúlyozza, hogy „könyvtárosok nélkül nincs magyar könyvtárügy”. Ma a könyvtárosi munka nem szakmai pályát jelent, mondja, ez csupán „lépcsőfok” a tudományos stb. „élethivatás” felé. Rendkívül alacsony a létszám mindenütt: a diplomás (érdemi) szakemberek álláshelyeinek száma így néz ki: fővárosi EK-ban 11, Szegeden 6, Debrecenben 5. Pécsen 4 „tisztviseelő”. Ezek is a fizetési osztályok alján helyezkednek el, így érthető törekvésük a más pályára való (át)jutás tekintetében. Legalább kétszeresére kellene emelni a létszámot (hasonló külföldi könyvtárakban 10–20 ezer kötetre jut egy érdemi munkatárs, nálunk 30–40 ezerre). Írása végén még egy utalás a népkönyvtárakra, melyet sajnálatos módon nem fejt ki: a fentiekben javasolt irányváltás az „aktasablonná súlylyedő népkönyvtárügynek szívet és szellemet ad”, miközben a „hazai szellemi élet fejlődése [...] tetterséget kapott”.

Balogh népkönyvtári témafelvetését a szakmailag is felkészült Bisztray Gyula fejtette ki részletesen a folyóirat 1936. januári számában¹⁰². A népművelés újabban számos országban jogosan tért hódít. Ennek pedig „legközvetlenebb segítőitársai a könyvtárak”, állapítja meg a szerző bevezetőjében. Egyre jelentősebb helyet kap a népkönyvtárügy, amely szerinte már „évszázados fejlődésre tekinthet vissza”. Újabban, a kérdés fontosságát felismerve, a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete (SZENI, Institute International de Cooperation Intellectuelle) „egész kiadványsorozatot indított meg a népkönyvtári problémák megvilágítása céljából”. Eddig két vaskos kötet jelent meg: az első (*Bibliothèques populaires et loisirs ouvriers*) 1933-ban, s a „népkönyvtárak szervezetével és a munkásosztály önképzésével”, míg a máso-

dik mű (*Role et formation du bibliothécaire*) a könyvtárosképzéssel foglalkozik (1935). Mindkét mű előkészítéseként nemzetközi adatgyűjtést végeztek, s Bisztray megállapítása szerint a „magyar népkönyvtárügy e kiadványokban méltó módon van képviselve”. A nemzetközi kép nem lehet egységes, a terminológia is országról- országra változik. A „népkönyvtárügy [...] gyűjtőfogalom, a nyilvános könyvtárak szélesebb körű kiágazásait értjük rajta s így jogosan öleli fel a közművelődési könyvtárak összes válfaját”, – igazít el a szerző. Magyarországon a „népkönyvtári gondolat, közművelődési könyvtárak formájában, a múlt század utolsó negyedében jelentkezett [...] 1882-ben a községek hivatalos felszólítást kaptak népkönyvtár-alapításra”, ennek hatására egyrészt a községek, másrészt e célra létrehozott egyesületek (Kolozsvári Könyvtár-egyesület, Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület stb.) láttak munkához. 1897-ben a kormányzat megalapította a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát (MKOT) és Felügyelőségét. Ennek köszönhetően a „világháborúig 1457 népkönyvtárt” alapítottak. Párhuzamosan a földművelésügyi minisztérium „gazdasági könyvtárakat” hoztak létre (1923-ig 3815 intézmény, összesen 477 ezer kötet). Ám a „világháború [...] valósággal elsöpörte ezt a periódust”. 1923-ban a VKM megszüntette a MKOT-ot, egyben az ekkor alapított „iskolán kívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta” a népkönyvtárügyet. E szervezet 1927 óta „1500 új népkönyvtárt állíttatott fel”. A háború előtti szétforgácsoltság folytatódott illetve megismétlődött: a mai helyzetben három típusú népkönyvtár ismeretes: vannak még a MKOT által létesített könyvtárak, a VKM létesített pontosan 1616 könyvtárat, s még működik sok, a földművelési tárca által alapított könyvtár (1227). Továbbá vannak levontkönyvtárak és falusi ifjúsági könyvtárak. Bisztray idéz egy meg nem nevezett „hivatalos” szakértő véleményéből: „inkább lenne négy különböző helyen egy-egy könyvtár, mint egy községben négyféle”. Gazdagon és teljes lefedéssel bíró országokban ilyen helyzetet nem kellene nehezményezni, ám idehaza „községeink

több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok”. 3400 községből csak 1260-ban van „új típusú könyvtár” elhelyezve. Ezért lenne fontos a koordinálás: „nem közömbös, hogy egy központi szerv céltudatosan vagy több szervezet esetlegesen próbálja a fennálló szükségleteket megoldani”. A VKM „új típusú” könyvtárai négy nagyságrendet képviselnek (város, nagyobb ipartelep, község, tanyavidék számára): ezek mérete is szerény (348, 233, 191 és 185 kötet). A MKOT és a földművelésügyi tárca könyvtárai ennél is szerényebb kötetszámot kínálnak. Bisztray külföldi példákkal is érvel. Ha kitekint a szakember Európába, azt látja, hogy „teljes népkönyvtárhálózattal csupán Anglia rendelkezik”, ahol minden működési költség a helyi önkormányzat feladata. A háború utáni időszakban sok ország hozott új népkönyvtári törvényt (Csehszlovákia – 1919, Belgium – 1921, Finnország – 1928, Dánia és Svédország – 1930), s ezen öt ország jó eséllyel követi Anglia korábbi példáját. Például Csehszlovákiában a törvény értelmében minden község köteles népkönyvtárat működtetni (1930-as eredmény: 16,5 ezer népkönyvtár összesen 700 ezer kötet). Belgiumban a közel 2200 népkönyvtár 3,8 millió kötetel várja olvasóit, a hasonló finn adatok: 834 könyvtár – 1,1 millió kötet. Rögtön látszik, mondja Bisztray, hogy a „mi állami alapjaink e nagyszabású közművelődési feladat megoldására elégtelenek.” Az irány az lehet, hogy a helyi könyvtár alapítása „elsősorban maguknak a községeknek kötelessége”. Evégett „népművelési szervezetünk [...] 1933-ban felhívta a törvényhatósági népművelési bizottságokat, hogy a népművelési célokra rendelkezésükre álló összegek bizonyos hányadát [...] népkönyvtári célokra fordítsák”. Az elmúlt két évben e felhívás pozitív hatása már érezhetővé vált. „Társadalmi úton” is segíteni kell a népkönyvtárügyet, ahogy hajdan a „mi könyvtártörténetünkben egy Széchényi, Teleki vagy Apponyi gróf, az Egyesült Államokban egy Astor, Carnegie és Rockefeller” tették. Nem is egy-egy személy, sokkal inkább sokakra kiterjedő mozgalom segíthetne. Bisztray kissé naiv példája: „csak egy-egy falusi gazda

fordítaná a zsiros úri murik s hetedhét országra szóló lakodalmak költségeinek egy töredékét a falujabeli népkönyvtár céljaira...”. Tehát központi szándék és sok egyéni akarat egyesüljön, külön-külön nem érhető el siker. Amíg viszont ezen irányban komolyabb eredmények mutatkoznak, átmeneti megoldáshoz érdemes folyamodni. A szerző szerint „legalkalmasabbnak az ún. vándorkönyvtár-intézmény kínálkozik”. Ez voltaképp 30–100 kötetből álló letéti gyűjtemény, amely kocsin, „esetleg autóra (bibliobus) fölszerelve” indul a szervező gócból a távoli tanyákra, kistelepülésekre. Így „állandóan változó, friss olvasmányokhoz” segítve a helyi olvasókat. Bisztray hosszan sorolja a külföldi példákat az Egyesült Államoktól Japánig, Mexikótól (!) Ausztriáig. Sőt, idehaza is volt már példa: a „MKOT [...] harminc kötetes vándorkönyvtárakat is létesített”, s újabban több megye (Csongrád, Veszprém) népművelési bizottsága „újította fel ezeket a háború előtti kezdeményeket”. Most pedig a „folyó tanévi kezdettel a kultuszminisztérium is elrendelte” a már kiolvasott helyi kiskönyvtárak szépirodalmi részének „vándorkönyvtárrá való átszervezését”, egyenként 80–90 kötettel. A szépirodalmi anyag illusztrálására Bisztray rövid listát is közöl. Ebben dominál a klasszikus versanyag, de sajnálja, hogy Ady csak az „antológiában szerepel”, prózában viszont felbukkan több élő szerző is (Gulácsy, Harsányi Zsolt, Herczeg, Molnár, Móricz, Tamási Áron, Tormay, Zilahy). Egyelőre a népkönyvtárak folyóiratokat nem tartalmaznak, mert elhelyezésük eléggé ideiglenes (iskolák, hivatali helyiségek), így nincs olvasótermük sem. „Amíg népkönyvtáraink saját otthonhoz és abban önálló olvasóteremhez [...] jutnak, [...] addig [...] sok víz fog még lefolyni a Dunán!”

Bisztray szerint a népkönyvtári anyag további gyarapítása körültekintést igényel, mert a „napi könyvtermés kavargó áradatából kell kihalászni” a mindig megfelelőt. A kultuszminisztérium most is állítat össze jegyzékeket, mint tette a MKOT (Gulyás Pál: *Népkönyvtári címjegyzék*). Ennél még jobb megoldás, ha a „népkönyvtári szervezetek igazgatási központjai maguk gon-

doskodnak megfelelő kiadványok iratásáról és kibocsátásáról”. Ilyenek voltak *A Magyar Népművelés Könyvei* című ismeretterjesztő sorozat kötetei (közjogi alapismeretek, egészségtan falusi gazdáknak, természettudományi ismeretek 4 kötetben stb.). Ami még hiányzik, hogy hasonlóan hasznos tartalmú kiadványok fillérékért százezres példányszámban legyenek elérhetőek, mintegy „nemes ponyvaként” a „nép legalsó rétegének”. A lényeg az lenne, hogy nem „népies”, hanem a „népnek való” módon legyenek megírva. A népkönyvtár akkor teljesítheti hivatását, ha „jól föl van szerelve és fejlődése biztosítva van. Szükséges ehhez megfelelő helyiség, olvasóterem”, s az, hogy a nyitva tartás a dolgozó rétegek szabadidejére (is) biztosítva legyen. A népkönyvtárakat általában a helyi tanítók kezelik ezért „kívánatos volna a könyvtártan ismereteket – Belgium példájára – nálunk is bevezetni a tanítóképzés rendszerébe”. Az utóbbi három év statisztikai adataival jellemzi a forgalmat:

- 1932–33-ban 244.202 kötetállománnyal 570.610 kötetes forgalom,
- 1933–34-ben 339.895 kötetállománnyal 692.176 kötetes forgalom,
- 1934–35-ben 408.616 kötetállománnyal 741.101 kötetes forgalom.

(Ebből számunkra megállapítható, hogy miközben az állomány majd kétharmadnyival bővült, a használat növekedése csak megközelítette az egynegyedes arányt. Tehát a forgási sebesség lassult.)

Bisztray szerint a „gazdasági szakkönyveknek és a szépirodalomnak [...] van nagy kelete”. Az olvasók lakossági aránya elenyésző, mindössze 2,9%, míg például Németországban már a „falvak lakosságának 5–10–20 százaléka népkönyvtári olvasó!”

Bisztray újabb, mondhatni esszenciális írása 1940 végén látott a lapban napvilágot¹⁰³. Előbb szubjektív hírokat penget: szól a „művelt ember” könyv iránti elkötelezettségéről, majd hajdani tanáraitól, akik „tudományszakukat maguk is művelték és előbbre vitték”. S ez mennyire különbözött a mai korszerű világtól, ahol „kíméletlenül terpeszkedő masszával szemben áll

és makacsul küzd az a kisebbség, amelynek mozinál, meccsnél és különböző cirkuszoknál magasabb rendű szükségletei vannak [...] Könyvek, ti divatjamúlt katonák, haszontalan veteránok [...] hisztek-e ti is ez egyenlőtlen harcban? Miért, hogy már nemcsak a nagyvárosokban erősítitek állásaitokat, de a falvak árva népéhez is kiáradtok?"

Fontos megállapítások következnek a „magyar könyvvel hivatásból (tehát nem üzletszerűen) és intézményesen foglalkozó szervek: könyvtárak és a könyvtárügyet szolgáló” intézményekről. A könyvtár és könyvtáros képe a közönség körében „hiányos, téves, elavult”. Általában sötét, poros helyre gondolnak, mely „teljesen kikapcsolódik az élet eleven áramából”. „Ezzel szemben a modern könyvtár a legteljesebb mértékben demokratikus. Nemcsak, hogy tárva-nyitva tartja kapuit mindenki előtt, hanem valósággal csalogatja magához a látogatókat.” A világ nagy könyvtárai már milliós állományokat gondoznak: a bécsi nemzeti könyvtár már csak 13-ik a maga „szerény” 1,3 millió kötetével (vezet a Library of Congress 5 millióval). A korábbiakhoz képest óriási tempót diktál a könyvkiadás: 1935-ben „Oroszország 42.000, Japán 39.000, Németország 23.000, Nagy-Britannia 16.00, Francia- és Olaszország 10-10.000 könyvet termelt. [...] Ilyen hatalmas iramú termelés mellett elképzelhetjük a modern könyvtárak gondjait.” Következnek a könyvtárosok. A „közönség” itt is elavult sémákban gondolkodik („szakállas pápaszemes könyvmoly”, hogy a könyvtárosság „sine cura” kiváltságosok számára stb.). Idéz Szekfű Gyulától egy fontos értékelő kijelentést: ma „egyetlen más társadalmi csoport sincsen, amely oly feszült figyelemmel nézné a dolgok alakulását, mint éppen a felsőbb oktatás embelei, a múzeumi és könyvtári szaktudósok, egy szóval az úgy nevezett szobatudósok”. Bisztray szerint a „modern könyvtáros nem passziózhat kedvére. A nemzeti és szakbibliográfiák tanulmányozásával részt kell vennie a könyvtár céltudatos fejlesztésében [...] Mindezekon kívül ellátja a reference-szolgálatot, vagy is közönség tájékoztatását”. Maga nemzetközi szinten tájékozott

lévén, helyesen állapítja meg, hogy a „modern könyvtári gondolat az európai kontinens vezető államaiból, Németországból és Angliából indult ki. Hatalmas lendületet nyert az [...] Egyesült Államokban, ahol a fejlődés szinte szemünk láttára gigantikus méreteket ölt.” Ezért logikus fejlemény, hogy a „modern könyvtártudományban” Amerika áll „vezető helyen”. A hazai fejlődés főbb mozzanatai: a könyvtárak számbavétele (1886), Wlassics Gyula minisztersége (1895–1903) idején a „közművelődési könyvtárak tervszerű fejlesztése, a népkönyvtárak országos szervezetének kiépítése”, a MKOT létrehozása. Ez utóbbiak már egy „céltudatos modern könyvtárpolitika körvonalait vetítették elénk”. A legjelentősebb könyvtárak feladatmegjelölése – mely kimaradt Wlassics intézkedéseiből – Klebelsberg Kuno 1922. évi XIX. törvénye (Magyar Országos Gyűjteményegyetem) került törvényi szabályozásra. Részletes kifejtés Hóman fent említett 1927-es tanulmányával valósult meg. Hóman kultuszminisztersége alatt legfőbb segítője az OKBK, majd az Egyetemi Könyvtár vezetője, *Pasteiner Iván*¹⁰⁴ volt. Az OKBK kettős feladatot látott el, egyrészt a nemzetközi cseréről kötött „brüsszeli egyezményhez” csatlakozva ellátta a hazai feladatokat (ennek révén 1935-ben a hazai könyvtárakba került 430 „külföldi tudományos folyóirat és egyéb kiadvány”. Másik feladata a hazai, – illetve külföldi – szakmai kooperáció fejlesztése (központi címjegyzék: 1935-ben 258 fővárosi könyvtár 4807 folyóirataról, könyvtárközi kölcsönzés). Az OKBK havonta jegyzéket bocsát ki a könyvtárak gyarapodásáról. Ezen túlmenően fontos szakbibliográfiák készülnek az intézményben. Másik fontos szerv a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége (KOF), mely a „hazai, elsősorban vidéki tudományos és közművelődési könyvtárak együttműködéséről és tervszerű fejlesztéséről gondoskodik”. Emellett a „közelmúltban hazatért területek magyarsága számára megfelelő könyvanyagot” igyekszik biztosítani: a „Felvidék 25 könyvtárának 15000 könyvet, Erdély könyvtárainak 100 000 könyvet” juttatott eddig, főként a kiadók és intézmények, valamint egyes magánszemélyek adományai-

ból. Újabb fejlődési mérföldkő volt az 1935-ben életre hívott Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete (MKLE) *Fitz József*nek, az OSZK főigazgatójának elnöklete alatt. Feladatköre széles: tudományos kérdések gondozása, szakmai érdekek támogatása, szakemberképzés, kiadványok (Magyar Könyvszemle, *Gulyás Pál Magyar Írók Élet és Munkái* kiadásának elindítása). Bisztray ezután részletesen kitér a legjelentősebb hazai könyvtárak (OSZK, EK, FK stb.) újabb eredményeire. Érdemben ismerteti a FK évkönyvét, melynek 1938. évi VIII. kötetéből több értékes tanulmányt (*Németh Endre: A tizedes osztályozás fejlődése* stb.) is bemutat. Ezután sort kerít a Trócsányi Zoltán által szerkesztett Magyar Könyvszemle, majd az új, 1936. évi nemzeti bibliográfia (megjelent 1939-ben) és más fontos bibliográfia és kézikönyv (pl. *Makkai László – M. Horváth Magda: A magyar könyvgyűjtő kézikönyve*. Bp.: OSZK, 1939.) rövid bemutatására. Fontosnak minősíti az *Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai* című, *Rédey Tivadar* által szerkesztett sorozatot, amely fontos művelődés- és könyvtártörténeti írások mellett helyt adott egy „szociológiai jellegű dolgozatnak” is. *Witzmann Gyula*¹⁰⁵ írása *A városi könyvtárügy* címmel összehasonlíttja Párizs, Berlin és Varsó könyvtárait, a megőrző és a „hasznosítási elv” összhangba hozásának fontosságát vallva, miközben a „közművelődési és népkönyvtárak szorosabb együttműködésé”-ért száll síkra. Mai szóval: a könyvtárügy egységét vallotta igen korszerű szemléletben. Írása végén a népkönyvtárak gyarapítása szempontjából is dicséri azokat az új sorozatokat, amelyek célja a „népi tömegek olvasmányszükségletének ellátása” (Nemzeti Könyvtár, Magyar Könyvek). Ezek tömör, pár íves feldolgozásban kínálják a modern világ fontos kérdéseinek hazai megvilágítását, ráadásul csupán 30–40 filléres áron.

1941 áprilisában – alig pár hónappal Észak-Erdély Magyarországhoz történt csatolása után – *Benedek András* írt beszámolót a székelyföldi könyvtárakról¹⁰⁶, láthatóan alapos helyszíni tanulmányozás, „látület” nyomán. Nehéz volt korábban a „könyvek bevitele”, ezért „hosszú

hónapok, sőt évek alkotó munkájára van szükség”, állapítja meg bevezetőjében. A felnőtt új nemzedék „nem tanult meg magyarul írni és olvasni”, – a „baj sürgős orvoslást kívánt”. Ezért Hóman kultuszminiszter gyors megoldást kíván, hogy „huszonkét esztendő kényszerű mulasztásait mielőbb pótoljuk”. Létrehozták a KOT keretében az Erdélyi Osztályt éppen a „kulturális igény” kielégítése végett. *Pasteiner Iván* vezeti az EK és az OSZK „tisztviselőiből alakult különítményt”. A kiadókhöz és a Rádióhoz keresztül a nagyközönséghez fordultak: így sikerült igen rövid idő alatt 100 000 kötet összegyűjteni (ahogy előbbi írásában Bisztray is tájékoztatott az akcióról). *Benedek* szerint „szoros értelemben vett közkönyvtár” (mai szóval: nyilvános könyvtár) Székelyföldön mindössze egy van, az 1911-ben épült marosvásárhelyi kultúrpalotában működő *Ferenc József* közművelődési ház gyűjteménye. Ennek állománya „28 000 mű, mintegy 50 000 kötetben”. A román államhatalom idején csak román nyelvű kiadványokkal gyarapodott, viszont a világháború előtti anyag érdemi része is hozzáférhető volt. Évente „átlag 12 000 látogató 35 000 művet kölcsönzött”. Hasonló funkciót tölthetett volna be a „sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtára” is, melynek 20 ezres gazdag állományában fontos értékeket őriztek (*Apor-kódex* stb.), azonban e könyvtárnak „nyilvános jellege nem volt”. A többi városban legfeljebb iskolai, egyesületi vagy magánkönyvtárak „gondoskodnak az igények kielégítéséről”. Egyetlen kivétel talán a szászrégeni evangélikus gimnázium könyvtára, mely „nemcsak a város, hanem a tágabb környék németajkú lakosságának valószínű kultúrközpontja”. „Két ősi református kollégium” (Marosvásárhely, Székelyudvarhely) állománya komoly múltra tekinthet vissza. Az előbbi 40 ezres gyűjteménye 1718 óta gyarapodott. Marosvásárhelyen van a nevezetes „Teleki-théka”, azonban ez a gazdag alapítás óta „alig gyarapodott, s így bajosan lehetne a mai idők szellemi szükségleteinek megfelelő módon kiegészíteni”. A székelyudvarhelyi gyűjtemény a vásárhelyihez képest kevésbé gazdag, reformkori

akadémiai rangját később elveszítette. Anyaga (mintegy 40 ezer kötet) főként adományokból állt össze. E két kollégium könyvtáránál „*kisebb, de modernebb a sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó-kollégium könyvtára*” (1867 óta 24 ezresre nőtt az állománya). A „*katolikus iskolák könyvtárai általában szegényesebbek*” (Csík-szereda, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Kézdivásárhely). „*Szép a régi könyvanyag a székelykereszturi unitárius főgimnázium könyvtárában*” (1798-ban alapították, könyvvállománya 23 ezer mű 30 ezer példányban). Benedek kitér még a kisebb iskolai illetve kaszinói, valamint „kereskedői, iparos” stb. könyvtárakra is. Ezen intézményi áttekintés után a szerző optimista hangütéssel zárja írását. Szerinte „*tudnak és szeretnek magyarul olvasni a derék csíkszeredai iparosok, meg is becsülik a magyar könyvet*”. Ezért „*nem kell ide különösebb nevelés, nagyobb erkölcsi nyomás, csak minél több, szellemében is magyar könyv: akkor néhány hónap alatt bekövetkezik a teljes szellemi és kulturális visszacsatolás is*”.

A MSzle utolsó könyvtári írása 1942 novemberében jelent meg *Sebestyén Géza* tollából, s a falusi könyvtárellátás alapkérdéseit boncolta¹⁰⁷. Az OKBK ekkor 30 éves szakembere a későbbiekben még visszatér a kor egyik fő kérdéséhez, hisz a városi közkönyvtári kérdés – legalábbis elvben – akkor már komoly múltra tekinthetett vissza. A szerző az elején leteszi a voksot a falusi, nálunk különösen jelentős népesség azonos jogához, hogy részt vehessen a nemzet életében, „*vagy pedig szellemi hátramaradása következtében kirekesztődik?*” Ám könnyű ezt elvben követelni, mondja *Sebestyén*, viszont annál nehezebb „*ennek az egyenjogúságnak gyakorlati érvényt szerezni*”. Mindaz, ami a „*könyvtárat elevenné teszi: gazdag, változatos könyvanyag és ennek állandó frissítése, alkalmas helyiség és képzett könyvtáros*”, a városban „*nem tartozik lehetlenségek közé*”. A „*falusi könyvtárügy egész fejlődése folyamán erre a kérdésre kerestek feleletet*”. A megvalósítási kísérletek vázlatos története következik. „*A falusi könyvtár első formája az önálló, független kiskönyvtár*”, vagyis

„*először mindenütt független, apró könyvtárak létesítésével gondolják a kérdést megoldhatónak*”. Példája jó távoli, és annál meggyőzőbb. New York állam már 1838-tól komoly összegeket szánt vidéki, kis könyvtárak számára könyvbeszerzésre (1847-ben már 8 ezer kis könyvtár 1,3, majd 1853-ban 1,6 millió kötet), ám e kezdeti felbuzdulás után „*megkezdődött a hanyatlás, s „1892-ben feladták a rendszert*”. *Sebestyén* szerint „*sajátságos, hogy ez a gyors elaggás mindenütt megismétlődik*”. Szerinte ennek az az oka, hogy „*mire rákapatna az olvasásra, már ki is merülnek a lehetőségei. Már pedig mennél nagyobb olvasási szomjat ébreszt valakiben, annál hamarabb érezteti a határait is*”. Persze, a „*magyar fejlődés hasonló tanulságokat mutat*”. Hosszan ismerteti a szerző az utóbbi három-négy évtized fejleményeit *Wlassics* 1909-es helyzetértékelésétől (12,6 ezer községből egy évtized alatt csak 1,5 ezer kapott könyvtárat) a harmincas évek közepéig, mikor *Bisztray*nak azt kellett megállapítania, hogy a „*könyvek kihasználása évről-évre csökken*”. A következő típus a „*vándorkönyvtár*”: „*vele az állandó, helyhez kötött könyvtár helyére az ideiglenes letét lép, a cseregyűjtemény*”. A központ küldi e csereanyagokat, például ötven vagy száz kötetes változatokban. Ez azt is jelenti, hogy növekszik az anyag belső választéka, egy „*1500 kötetes keret pl. már meglehetősen változatoságot enged meg*”. Ugyanakkor az egyéni olvasói igények szempontjából ez a rendszer sem hoz kielégítő megoldást. Próbálják úgy kiküszöbölni e rendszer „*merevségét*”, hogy az „*egyes könyvtárak szükségletének a figyelembevételével*” küldenek eltérő összeállításokat. Ugyanakkor a rendszer gátja, hogy „*körülményes*”, miközben a „*csoomagolás és szállítás elképesztően nagy összegeket emészt fel*”. A vándorkönyvtár „*hatalatlan jelentősége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a tájkönyvtár*” (kiemelés – *S. G.*). A szerző szerint nyilvánvaló, hogy nem lehet az „*ország egész szervezetét a fővárosba központosítani*”, a „*vándorkönyvtár ott mutatkozott [...] eredményesnek, ahol az ellátott terület már elég nagy ahhoz, hogy szilárd*

alapot nyújtson”. S jön az angol példa, ahol a „világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára”. A háború után „hatalmas fejlődésnek indultak”, egyre inkább „méltó vetélytársai a városi könyvtáraknak”. 1921-ben a legnagyobb ilyen könyvtár állománya 18, 1935-ben már 260 ezer kötettel gazdálkodott. A fejlődést a modern technika is támogatta, hisz „egészen nagyszerű eszközt bocsátott rendelkezésünkre: a könyves autóbust”, melynek polcain 1000-2000 kötetet lehet elhelyezni. A „könyves autóbusz hallatlan előnye maga a megjelenése is, hisz – ellentétben a népkönyvtárakkal, amelyek megbújnak egy rejtett szobasarokban – már a pusztá megjelenésük propaganda”. Ahogy „végiggördülnek a falun, magukra vonják a figyelmet”. A helyi olvasó képzett könyvtárossal konzultál, aki egyéni igényeit legközelebb jövet ki tudja elégíteni. A modell eredményességét egy kanadai könyvtárral igazolja: „1930-ban létesítették [...] a Fraser-völgy tájkönyvtárát”, 45 ezerlakos ellátására, s már a „harmadik esztendőben a tájkönyvtárnak 16 000 olvasója volt (a lakosság 35%-a), s egy olvasóra évi átlagos 15 kölcsönzés jutott!” A központ a hagyományos könyvtári munkafolyamatok (gyarapítás, feldolgozás stb.) mellett alapfokú könyvtárosi tanfolyamokat is indít a helyi segítők számára. A szerző összegzése: a „tájkönyvtár a falusi könyvtárnak az a szervezete, amely végül meg tudta szüntetni a falusi olvasó szellemileg alárendelt helyzetét és elszigeteltségét”. Sebestyén azt remélte, hogy a „jelenlegi háború után a motorizáció [...] óriási méreteket fog ölteni”, ezért csak „rajtunk áll, hogy a [...] lehetőségeket [...] ne hagyjuk meg lehetőségeknek”. Zárómondata a (szakmainál tágabb) küldetéstudat szép megfogalmazása. „Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenőleg már szinte országmentés is”.

Összegzés helyett

A MSzle gazdag szellemi öröksége, láttuk, nekünk, könyvtárban-művelődésben utazóknak is kínál fontos adalékokat. A Horthy-kor a reá váró alapvető feladatait nem tudta megoldani, zsákutcába, végül önpusztító háborúba került. A MSzle bő másfél évtizeden keresztül igyekezett – főként középosztálybeli – olvasóit egy új, realisabb szemlélettel felvértezni, több-kevesebb sikerrel. A kormánypártiság vállalt terhe kevesebbet engedett meg, mint amennyit egy nívós társadalompolitikai lap a valóság lényegét érintő kritikában, elemzési mélységben megkövetelt volna. Aligha lehet a nagybirtok fennmaradását és a „hárommillió koldus” problémáinak megoldását összekötni. A lapnak a témánk szempontjából fontos közleményeiben is érzékeltetni lehet ezt a kettősséget. Rendkívül sok előremutató információ, gondolat, javaslat gazdagítja anyagukat, miközben a megvalósítás a társadalomirányítás eltérő prioritásai miatt kevés teret enged a valódi cselekvésnek, a szakmai autonómiának. Ám talán épp ezért tanulságos és vonzó számunkra, késői olvasók számára az a megújuló erőfeszítés, amely a legjobb szerzők írásaiban állandóan jelen van. Ismerjük meg a problémákat, gondolkodjunk el a megoldáson, s tegyünk is ennek érdekében. A háború elsöpörte a Horthy-rendszert, utána más, ráadásul kívülről irányított döntések és modellek deformálták az ország képét, a szakmai megoldásokat. A rendszerváltozás után nyílt újra – minden korábbinál kedvezőbb – lehetőség a gondolat és tett belülről vállalt összekapcsolására. Nem itt a helye, hogy ennek eredményességét mérlegre tegyük. Tennivalóink nem csökkentek, ez biztos. Kodály Zoltánt a lap többször is „megsüvegelte”. Ő csupán egyszer írt a MSzlébe: a gyomai Kner-nyomda kiadványáról, Tótfalusi Kis Miklós Mentségéről¹⁰⁸. A mester szavai minden lényegest elmondanak a korról. Tótfalusi „nyelve jelentőségét messze meghaladja tartalmáé. Nem egy magánember sorsa, hanem egész művelődésünk számos fájdalmas, máig megoldatlan problémája tárul elénk megrázó, őszinte emberi val-

lomás formájában. [...] A kezdetleges, nyomorúságos hazai viszonyok közt munkája nem halad, az 'irégyek' és ellenségek mindenütt elgáncsolják, ellene hangolják a 'Méltóságokat', végtére türhetetlenné teszik helyzetét. Ekkor fakadt ki belőle a 'Mentség'. Olvasása közben annyi hasonló eset jut eszünkbe máig, hogy csodálkozva kérdezzük: oly keveset változott a magyar élet? [...] Középosztályunk, a reformkor nagyjainak termő talaja, hovatovább egyre nyárspolgárabb lett: a fixfizetéses elem túltengésével erőt vett rajta a hivatalnok-gondolkodás, a középszer kultusza. A világot egy nagy ranglétrának nézi, amelyen csak rangsor szerint lehet feljebb hágni. [...] Ez a szellem irtózik az egyéni kezdeménytől és a felelősségtől."

És máig mit változott a helyzet?

Jegyzetek

60. SZEKFŰ Gyula: A magyar folyóirat problémája. = MSzle, 1927. I. 1–4. p.
61. BALOGH József: A magyar nép lapja. = MSzle, 1928. II. 16–20. p.
62. Q: Sajtó és iskola. = MSzle, 1928. III. 187–188. p.
63. BALOGH József: A hírlap az iskolában. = MSzle, 1928. II. 371–373. p.
64. VARGHA Ferenc: Sajtószabadság. = MSzle, 1928. IV. 327–337. p.
65. ***: Mit tanulunk a hírlapok fényképeiből? = MSzle, 1929. V. 63–64. p.
66. FINKEY Ferenc: Visszaemlékezések a sajtóankétra. = MSzle, 1929. VI. 67–75. p.
67. SZERB Antal: Angol napilapok. = MSzle, 1930. VIII. 181–184. p.
68. JAMBREKOVICS László, ifj.: Párizsi napilapok. = MSzle, 1930. IX. 81–86. p.
69. BALOGH József: A „megduzzadt” hírlap. = MSzle, 1930. X. 157–163. p.
70. SINISTER /Balogh József?: Mindennapi grand guignol-unk. = MSzle, 1931. XII. 77. p.
71. BALOGH József: Sajtó és műveltség. = MSzle, 1933. XVIII. 227–232. p.
72. TRÓCSÁNYI Zoltán: Az első ponyvafüzetektől a néplapig. = MSzle, 1933. XVIII. 340–349. p.
73. GYÖRY János: Új magyar folyóiratok. = MSzle, 1933. XIX. 47–54. p.
74. TOLNAI Gábor: A vidéki irodalom kérdése. Új folyóiratok vidéken. = MSzle, 1934. XXII. 74–80. p.
75. ORSZÁGH László: Negyven millió olvasó. = MSzle, 1938. XXII. 169–178. p.
76. SZUDY Elemér: Az írás és az irodalom szabadsága. = MSzle, 1932. XIV. 155–161. p.
77. BALOGH József: A magyar könyv élete napjainkban. = MSzle, 1928. IV. 346–355. p.
78. TRÓCSÁNYI Zoltán: A régi könyv sorsa Magyarországon. = MSzle, 1929. VII. 278–281. p.
79. HALÁSZ Gábor: A magyar regény problémái. Beszámoló a legújabb regényekről. = MSzle, 1929. V. 283–288. p.
80. KERESZTURY Dezső: Irodalmi életünk feszültségei. = MSzle, 1930. VIII. 335–346. p.
81. BISZTRAY Gyula: A haldokló kritika. = MSzle, 1930. IX. 50–60. p.
82. HALÁSZ Gábor: Regényeink társadalmi szemlélete. = MSzle, 1931. XII. 132–144. p.
83. SZEKFŰ Gyula: Erdélyiek és felvidékiek az utcán. = MSzle, 1934. XXI. 279–281. p.
84. BALOGH József: Megint egy könyvnap. = MSzle, 1935. XXIV. 271–273. p. Itt érdemes felhívni a figyelmet egy szakértői összegzésre, mely a korabeli könyvkultúra képét belülről rajzolta meg. Ranschburg Viktor (1862–1930, halálág a kötetet kiadó Pantheon vezérigazgatója) írása Magyar könyvkultúra címmel a Lukács György (1885–1971) politikus által szerkesztett reprezentatív szintézis – A magyar művelődés története, Pantheon kiadás, 1935. – 2-ik kötetében látott napvilágot a 194–203. oldalakon. A szerző becslése szerint 1913-ban 2377, 1921-ben 2318, 1927-ben csupán 1792 könyv látott napvilágot. Fontos adata a húszas évek második felére vonatkoztatva, hogy a „mai Magyarországon éveként kb. 25.000.000 darab magyar könyvet vásárolnak, összesen kb. 40.000.000 pengő árban, ami azt jelenti, hogy nálunk minden ember éveként átlag 5 pengőt költ magyar könyvekre, és hogy minden lakó éveként átlag három könyvet vásárol” (195. p.). Ismereteink szerint a mai átlag évente lakosonként négy kötet.
85. BISZTRAY Gyula: A magyar könyvkiadás gondjai. = MSzle, 1940. XXVIII. 197–206. p. Már az is szimptomatikus, hogy írása előtt kapott helyet SZABÓ Zoltán Szellemi Honvédelem című fontos írása (191–197. p.)

86. R. FODOR Árpád: A könyvolvasó munkás. = MSzle, 1928. IV. 35–41. p.
87. Legújabb összegzését ld. PÉTERFI Rita: Egy értelmiségi műhely az olvasás szolgálatában. AKMK-ban folyó olvasáskutatás története. = Könyvtári Figyelő, 2010. 4. sz. 769–790. p.
88. DRESCHER Pál: A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években. = MSzle, 1930. IX. 27–35. p. Pár évvel későbbi használatelmzését (Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége?) A Fővárosi Könyvtár Évkönyve hozta le (IV. évf. 1934. Bp. 1935. 35–72. p.). A szerző (1889–1957) – aki maradandót alkotott számos bibliofil művével is (pl. Régi magyar gyermekkönyvek 1538-1875. Bp. 1934.) – később a Szentkúthy nevet vette fel. Nekrológja Máté Károlytól: Magyar Könyvszemle, 1958. 2. 165–166. p.
89. FÁBIÁN István: Gimnazisták olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVI. 194–200. p. Fábán (1903–1961) pedagógus, irodalomtörténész: életművéről ld. Tüskés Tibor tanulmányát a Szombathelyi tudós tanárok (Szerk. Kőbölkiti Katalin. Szombathely, BDMK, 1998.) című kötetben (157–169. p.).
90. ÚJVÁRY Lajos, L.: A diák olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVIII. 54–63. p. Ez részlet a szerző A mai gyermek és a könyv című kismonográfiájából (A tanítás problémái sorozat. Szerk. Vajthó László. Bp. 1936. – 72 p.). Újváry (1896–1959) pedagógus, pedagógiai szakíró, aki a harmincas években a Diárium című könyvbarát lapnál az ifjúsági irodalommal foglalkozott. E lapról ld. VIRÁG Rita: A Magyar Könyvbarátok folyóirata, a Diárium. = MKSzle, 2004. 3. sz. Újváry munkájának elemzése itt nem feladatunk, de az feltűnik, mennyire merev, felülről és kívülről irányító szemlélet uralkodik eszmefuttatásán.
91. KENYERES Imre: Egyetemi hallgatók olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVIII. 199–208. p. Kenyeres Imre (1911–1962) irodalomtörténész, a tanulmány írásakor a pesti egyetem irodalomtörténeti tanszékén tanársegéd, majd a Diárium című folyóirat szerkesztője. Fia, Kenyeres Imre (1939–) irodalomtörténész.
 Akik Kenyeres Babits-ellenes hangütésén meglepődnek vagy elszomorodnak, olvassák el ellensúlyként Babits írását a Nyugat 1936-os évfolyamában Egy miniszteri beszéd kapcsán címmel.
 „Súlyos következményekkel járhat, ha egy nemzet rossz irodalmon nevelődik. Ezt a mondatot egy magyar politikus mondta: a belügyminiszter Szombathelyen [...] Nem áll a demokratikus kultúrelv alapján, amelynek folyamánya: «mentül több író és mentül több olvasó!» «Az írók tulságosan is elszaporodtak», mondja egyhelyütt, s nyomatékosan hangsúlyozza hogy «csak jó irodalmat szabad olvasni». A «balkáni ponyva» olvasásával szaturált alacsony ízlésű olvasó számára «jobb lett volna, ha analfabéta marad». Oly szokatlan hangok ezek hogy nem állhatom idézés nélkül. Ez a miniszter tudja, mi kell az irodalomnak. Tudja, hogy az irodalom nem lehet pusztán anyagi támogatással segíteni. Az irodalomnak igényeit kell visszaadni, szuverenitását, függetlenségét. Csak ez biztosítja hasznosságát és fontosságát! Mert ami hasznos és fontos lehet benne, az épen a szellem szabad fölénye, mely elfogulatlanul, párt, cél és korlátok kötöttsége nélkül, mintegy szabad szárnyalásban, mindent megpróbálva, semmitől vissza nem riadva éli újra a világot s puhatolja ki szellemi lehetőségeit egy író lelken át.” <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00601/18990.htm>
92. HILSCHER Rezső: A munkanélküli. = MSzle, 1939. XXXVI. 314–321. p. – Az olvasásról a 320. oldalon. Hilscher Rezső (1890–1957) neves szociálpolitikus, a pesti egyetem Közgazdaságtudományi Karán a szociálpolitikai intézet „népvédelmi osztályának” vezetője 1920–1944 között. FERGE Zsuzsa tömör írása: Hilscher Rezső aktualitása. = Esély, 1990. 3. 13–17. p. http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/ferge_hilscher.pdf
93. CZAKÓ István: Az amerikai áldozatkészség és milliárdjai. A Carnegie- és Rockefeller-alapok. = MSzle, 1929. V. 347–355. p. – Czako egyetemi témájú cikke a 42. lábjegyzetben.
94. ASZTALOS Miklós: Katonai közművelődési intézmények Varsóban. = MSzle, 1930. VIII. 288–294. Asztalos Miklós (1899–1989) író, történész, könyvtáros, a Könyvtári Szemle (1934–1935) szerkesztője, 1930-tól az OSZK munkatársa. Vö. POGÁNY György: A Könyvtári Szemle és Asztalos Miklós. = Könyvtáros, 1990. 6. 337–344. p. Mivel Asztalos könyvtárosi működésének átfogó értékelése még várat magára, érdemes megemlíteni a Komróczki Szilvia tollából 2008-ban a szegedi JGYTF Könyvtártudományi Tanszéken készült szakdolgozatot. – A varsói nemzeti könyvtár (Biblioteka Narodowa) honlapján olvasható rövid történeti visszatekintés szerint a II. világháború, a német vandalizmus következtében az intézmény majd teljes állománya, azaz 800 ezer dokumentum – ezen belül 2500 ősnymtatvány, 50 ezer kézirat – elpusztult, köztük a Rapperswil-gyűjtemény is. Csupán pár igen értékes középkori kódexet (első lengyel nyelvemlék stb.) sikerült Kanadába menekíteni. <http://bn.org.pl/en/about-us/history/>
95. BALOGH József: A magyar közkönyvtárak. = MSzle, 1930. IX. 328-334. p.
96. A törvény napvilágot látott Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Milleniumi emlékkiadás. 1929. Évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellát. Degré Miklós, Várady-Brenner Alajos. Bp.: Franklin-társulat, 1930. – 107-126. p. A szerző erre az az új

- szaktvényre sem utal. Elemzését ld. SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre: a hazai könyvtárügy törvényi szabályozása a két világháború között. = *Könyvtári Figyelő*, 2005. 461-501. p., illetve Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2010. 263 p.
97. Hóman Bálint e tanulmánya újabb napvilágot látott a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1994. februári és márciusi számában (1994. 2. sz. 13–19. p.; 3. sz. 3–10. p.).
98. A Fővárosi Könyvtár működéséről ld. Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története 1945-ig. Bp. FSZEK, 2004. – 420 p.
99. BALOGH József: Új magyar könyvtárpolitika felé. = *MSzle*, 1932. XV. 163–166. p.
100. Többszöri vajúdás után most van végre építészeti példánálunk is – a Pécsi Tudásközpont – a többfunkciós (egyetemi, megyei és városi) könyvtári megoldásra. Európában számos ilyen integrált intézményt találunk: Helsinkiben egyetemi és nemzeti könyvtár, Frankfurtban és Bernben városi és egyetemi könyvtár, újabbán Drezdában Landes- und Universitätsbibliothek (lényegében nemzeti és egyetemi könyvtár). Érdemes lesz a jövőbeni fejlesztésekhez a pécsi mintát behatóan elemezni.
101. Gyarapítási keret az egyes fontos intézményekben az 1931/32-es tanévben: fővárosi EK 36, pécsi EK 10, szegedi EK 9, Műegyetemi EK 4,5, nemzeti könyvtár 15,6 ezer pengő. Ez együtt 75 ezer pengő, miközben a Fővárosi Könyvtáré 240 ezer volt pár évvel korábban.
102. BISZTRAY Gyula: Népkönyvtári problémák. = *MSzle*, 1936. XXVI. 65–75. p. Bisztray (1903–1978) irodalomtörténész, könyvtáros, művelődéspolitikus. Diplomáját megszerezve az OKBK-nál, majd 1927–1934 között az Egyetemi könyvtárban dolgozott, közben 1928–1929-ben a párizsi École des Bibliothécaires ösztöndíjasaként itt elvégezte az ALA nemzetközi tanfolyamát. 1934–1945 között – az 1936-tól a MSzlénél végzett szervező-szerkesztő munka mellett – a VKM munkatársa, majd osztályvezetője. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1938-ig főtitkára, ilyen minőségében szerkesztette az egyesület évkönyveit. A korszak egyik legfelkészültebb, nemzetközi látókörű szakembere. Vargha Kálmán fontos nekrológja (*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1978. 2. sz. 69. p.) szerint, ha „1949-ben nem küldik nyugdíjba [...], könnyen lehet, hogy olyan problémakörök vizsgálatával, mint például az olvasóközönség, a könyvkiadás, a népszerű irodalom és az irodalmi ponyva kérdése, ma már nálunk is nagy tapasztalattal rendelkező irodalomszociológiai iskolák és kutatócsoportok foglalkoznának.”
A *MSzle* 1936-os januári számában megjelent írás – kissé
- átszerkesztett – párja Bisztray Gyulának a magyar „könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án felolvasott előadása”, amely a *Magyar Könyvszemle* (MKSzle) 1937. 2. (április-júniusi szám) 112-119. oldalán látott napvilágot A falusi népkönyvtárak címmel. Ez csak szerény mértékben mond újat. Itt pár adalékot emelünk ki a *MKSzle* írásából. „Hazánkban 2626 kultúrház és kultúrterem található ugyan, de ebből igen kevés alkalmas a könyvtári igények kielégítésére.” Az olvasók abszolút száma is megjeleníti ittk: a „könyvtárakat 259.899 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti.” A könyvtár kezelője „nagy részt a tanítószög köréből kerül ki, ritkábban pap, jegyző, gazdaegyleti titkár”. Teendőiket „hol önként, hol hivatali megbízásból” végzik, s csak néhány megye tud adni a legjobb eredményt elérőknek „évente igen szerény, mintegy 50-100 pengős” jutalmat. Pedig a SZENI a másik írásban idézett kézikönyvében azt írja: „A népkönyvtárnak nemcsak értéke függ a könyvtárostól, hanem létezése is. Láttunk elpusztulni népkönyvtárakat nem a közönség közönye, hanem a könyvtáros hozzá-nemértése miatt.”
A népkönyvtári téma a harmincas évektől többször felszínre került a kor sajtójában. 1932-ben a *Nyugat* 22. számában Nagypál István – Schöpflin György (1910–2004) író, újságíró álneve – írt Népkönyvtárak címmel a népkönyvtári katalógus tartalmáról, elég kritikus szemmel: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00546/17088.htm>. – A fent említett országos egyesületi kongresszuson Drescher Pál adott elő Nagyvárosi népkönyvtárak címmel (*MKSzle*, 1937. 1. sz. 29–34. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00188/pdf/029-034.pdf>). Majd szintén a *MKSzle* (1940. 1. sz. 55–64. p.) hasábjain Radó István soproni könyvtáros írása jelent meg Vidéki népkönyvtárak címen, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00200/pdf/055-064.pdf>.
103. BISZTRAY Gyula: Könyvek világa. Könyvtárak és könyvedvelők gondjai. = *MSzle*, 1940. XXXIX. 425–435. p. Talán szubjektív megállapítás nem illik ide, de ez a kiemelkedően a jó szakmai írás megérdemelné az újraközlést. Amíg a digitalizálás hozzáférhetővé nem teszi társaival együtt.
104. PASTEINER Iván (1887–1962) könyvtárigazgató: megszervezte az OKBK-át, majd 1926-tól 1945-ig irányította az EK-át, egyidejűleg a KOF vezetője, közben 1928–1934 között a SZENI kuratóriumának tagja. A MKLE 1936. évi közgyűlésén Magyar könyvtárpolitika címmel tartott előadást (*MKLE Évkönyve 1935–1937*. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937. 5–12. p.). Elemzését ld. Tóth Gyula: A megyei könyvtárhálózat problémátörténete. = *Könyvtári Figyelő*, 1992. 4. sz. 674–675. p. Pasteinernek az OKBK tevékenységét áttekintő beszámolóit a *Magyar Könyvszemle* (1923, 1924.) közölte, miként fontos előadását is az egyetemi könyvtárakról (*MKSzle*, 1937. 1. sz. 3–11. p.)

105. WITZMANN (VEREDY) Gyula (1897–1976) a kor jeles könyvtári szakértője, ekkor a FK munkatársa, a MKLE tisztviselője, 1937-ben Káplány Gézával és másokkal résztvevője a párizsi első dokumentációs világkongresszusnak, ETO-szakértő. A Bisztray által nagyra értékelt tanulmány („Witzmann [...] tanulmányát várospolitikusaink kívánatos haszonnal forgathatnák”) különlenyomatként is megjelent (1940. - 23 p.).
106. BENEDEK András: Székelyföldi könyvtárak. = MSzle, 1941. XL. 247–252. p. Benedek András (1913–1995), B. Marcell fia B. Elek unokája, 1937–1945 között könyvtáros az EK-ban, 1945 után író, dramaturg, műfordító.
107. SEBESTYÉN Géza: Könyv a falun. = MSzle, 1942. XLIII. 243–249. p. A szerző ekkor, 1937–1945 között az OKBK munkatársa. Talán kortörténeti adalék, de az OSZK Évkönyvének 1974–1975. évi kötetében (Bp.: 1978. 11. p.) közölt Sebestyén-bibliográfia nem tud(hatott) Sebestyén első könyvtári témájú írásáról. Az OSZK honlapjának friss összeállítása viszont már feltünteti: <http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/sebestyen.htm> - Tóth Gyula idevágó fontos tanulmánya, A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlatja (Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz.) sem említi Sebestyén írását. Csupán ennyit mond a korról: „Nem született viszont új gondolat 1919–1945 között, pontosabban visszatértek a századelőn már hibásnak bizonyult gyakorlathoz, vagyis az egymástól elszigetelt, felülről létrehozott, ámde a helyhatóságok által ekkor sem továbbfejlesztett és gondozott népkönyvtári gyakorlathoz - hasonló 'eredményekkel' ". Ennél differenciáltabb a szerző új dolgozata a körzeti könyvtárakról: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. , 2010. 1. sz. (ahol már Sebestyén 1942-es írása a kiindulópont). Nem Sebestyén Gézán múlott, hogy a tájkönyvtár (körzeti könyvtár) nem az itt leírt módon valósult meg, ezzel is prolongálva a falusi népesség teljes körű modern könyvtári ellátásának feladatát egészen a mostani századig.
108. KODÁLY Zoltán: „Mentség”. = MSzle, 1940. XXXIX. 334–336. p.

Terjesztését megtiltom!

Az Országos Széchényi Könyvtár 2011. november 4-én nyílt kiállítása a politikai okokból zárolt, indexre tett, lefoglalt, bezúzni készült és szigorúan elkülönítve őrzött dokumentumok világába nyújt betekintést.

„Rendszerek jöttek, mentek, de egyben valamennyi egyezett: mind rettegett a szellemi szabadságtól, egyik sem kedvelte, ha az emberek bármit elolvashattak, amit akartak.

Így aztán a múlt kurzusai jobb esetben indexre tettek, olykor meg is semmisítettek bizonyos köteteket, amelyeket az éppen aktuális ideológia szempontjából kártékonyak ítélték. Így volt ez itthon a XX. század jelentős részében is, ez a rettegés hozta létre a Zárolt Kiadványok Tárát, amelynek egykori anyagából válogatott kamara-kiállítás az OSZK VII. emeleti katalógustérében látható 2012. január 28-ig.”

(Forrás: http://www.turizmusonline.hu/cikk/terjeszteset_megtiltom)

Bekerült a tízezredik sorszámú dokumentum a MEK-be

10 000-es sorszámmal került be a Magyar Elektronikus Könyvtárba a legújabb dokumentum, az „Ének éneke” Károli Gáspár, a Döbrentei-kódex névtelenje, Heltai Gáspár, illetve Bogáti Fazekas Miklós fordításában, Komoróczy Géza utószavával (<http://mek.oszk.hu/10000/10000>).

A digitális változat a MEK Egyesület támogatásával készült.

A tízezredik katalogizált tétel azonban nem jelent ugyanennyi dokumentumot, mert az évek során le is kellett venni egyes könyveket a MEK-ből, illetve vannak olyanok is, amelyek még nem kerültek fel, mert hibásak vagy hiányosak. Várhatóan jövő év elején éri majd el a gyűjtemény a tízezres nagyságrendet.

(Forrás: OSZK-levelezőlista, 2011. október 14. Moldován István tudósítása alapján)